

ISBN 978-960-404-237-1

Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης
και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΑΘΗΝΑ 2012

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ -23

Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης
και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας
ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΑΘΗΝΑ 2012

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ -23

Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης
και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΑΘΗΝΑ 2012

Εξώφυλλο:

Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης ως πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών (1907).

Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας.

**Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ**

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ - αρ. 23

**Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ**

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ, 4-7 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2003

ΑΘΗΝΑ 2012

Συντελεστές έκδοσης

Υπεύθυνη έκδοσης - Γενική επιμέλεια
Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμπλάκη, Διευθύντρια του Κέντρου Λαογραφίας

Επιμέλεια ύλης
Παρασκευάς Ποτηρόπουλος, Ερευνητής του Κέντρου Λαογραφίας

Επιστημονική και φιλολογική επιμέλεια
Παναγιώτης Ιω. Καμπλάκης, Ερευνητής (τ.) του Κέντρου Λαογραφίας

Μετάφραση περιλήψεων
Βασιλική Χρυσανθοπούλου, Λέκτορας Λαογραφίας της Φιλοσοφικής
Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών
Andrew Farrington, Λέκτορας Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας του Δημοκρί-
τειου Πανεπιστημίου Θράκης

Συντονισμός έκδοσης
Ευάγγελος Καραμανές, Ερευνητής του Κέντρου Λαογραφίας

Σχεδιασμός εντύπου - παραγωγή
Παναγιώτης Ηλ. Χιονίδης
Ability Integrated Communication

© Copyright 2012
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
Ηπίτου 3, 105 57 Αθήνα,
Τηλ.: 210 3664751-2, Fax: 210 3313418
e-mail: keel@academyofathens.gr
<http://www.academyofathens.gr>
<http://www.kentrolaografias.gr>

ISBN [SET]: 978-960-404-236-4
ISBN [ΤΟΜΟΥ]: 978-960-404-237-1

Τιμητική Επιτροπή

Γρηγόριος Σκαλκέας,

Πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών, Ακαδημαϊκός

†Νικόλαος Ματσανιώτης,

Γενικός Γραμματέας της Ακαδημίας Αθηνών, Ακαδημαϊκός

Πάνος Λιγομενίδης,

Ακαδημαϊκός, Επόπτης του Κέντρου Λαογραφίας

Παναγιώτης Βοκοτόπουλος,

Ακαδημαϊκός, μέλος της Εφορευτικής Επιτροπής του Κέντρου Λαογραφίας

†Αγγελική Λαΐου,

Ακαδημαϊκός, μέλος της Εφορευτικής Επιτροπής του Κέντρου Λαογραφίας

Βασίλειος Πετράκος,

Ακαδημαϊκός, μέλος της Εφορευτικής Επιτροπής του Κέντρου Λαογραφίας

Παναγιώτης Τέτσης,

Ακαδημαϊκός, μέλος της Εφορευτικής Επιτροπής του Κέντρου Λαογραφίας

Χρυσάνθος Χρήστου,

Ακαδημαϊκός, μέλος της Εφορευτικής Επιτροπής του Κέντρου Λαογραφίας

†Ιάκωβος Καμπανέλλης,

Ακαδημαϊκός, αναπλ. μέλος της Εφορευτικής Επιτροπής του Κέντρου
Λαογραφίας

Κωνσταντίνος Κριμπάς,

Ακαδημαϊκός, αναπλ. μέλος της Εφορευτικής Επιτροπής του Κέντρου
Λαογραφίας

Οργανωτική Επιτροπή

Πρόεδρος: Κωνσταντίνος Δρακάτος,

Ακαδημαϊκός, Πρόεδρος της Εφορευτικής Επιτροπής του Κέντρου
Λαογραφίας

Αντιπρόεδρος: Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμπλάκη,

Διευθύντρια του Κέντρου Λαογραφίας

Γραμματέας: Ελευθέριος Αλεξάκης,

Διευθυντής Ερευνών του Κέντρου Λαογραφίας

Ταμίας:

Ελένη Ψυχογιού, Ερευνήτρια του Κέντρου Λαογραφίας

Μέλη:

Μιράντα Τερζοπούλου, Ερευνήτρια του Κέντρου Λαογραφίας

Παναγιώτης Καμπλάκης, Ερευνητής του Κέντρου Λαογραφίας

Μαρία Ανδρουλάκη, Ερευνήτρια - μουσικός του Κέντρου Λαογραφίας

Υπεύθυνος διοργάνωσης:

Ευστάθιος Μακρής, Ερευνητής - μουσικός του Κέντρου Λαογραφίας

Γραμματεία:

Ελένη-Μαρία Αρμένη, Ανθούλα Μπάκολη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΜΟΣ Α΄

	<i>σελ.</i>
ΠΡΟΛΟΓΟΣ Αικατερίνης Πολυμέρου-Καμπλάκη	15
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	25
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	35
Πάνος Λιγομενίδης	37
Κωνσταντίνος Δρακάτος	39
Πέτρος Ευθυμίου	41
Κώστας Καρτάλης	43
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ	47
Άννα Αγγελοπούλου	49
Το ελληνικό παραμύθι και ο διεθνής Κατάλογος. Επεξεργασία του ανέκδοτου αρχείου Γ. Α. Μέγα	
Ελευθέριος Π. Αλεξιάκης	61
Η συγκριτική εθνολογική μέθοδος στη Λαογραφία ή ο Νικόλαος Πολίτης μεταξύ εθνισμού και ανθρωπισμού	
Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης	83
Οι «γνωμοδοτήσεις» του Ν. Γ. Πολίτη περί μετονομασίας συνοικισμών και κοινοτήτων	
N. J. Allen	95
Hesiod's Theogony in the light of Indo-European comparativism and the Mahābhārata	

Μαρία Γ. Ανδρουλάκη	105
Το Κέντρο Λαογραφίας και η Εθνική Μουσική Συλλογή. Παλαιοί και σύγχρονοι προσανατολισμοί της μουσικής έρευνας	
Ευάγγελος Γ. Αυδίκος	131
Ν. Γ. Πολίτης: το ταξίδι ενός «τρελοβάπορου» στη σκέψη των επιγόνων του	
Eusebi Ayensa	157
Νικόλαος Γ. Πολίτης και Antoni Rubió i Lluch: ιστορία μιας φιλίας	
Δικαῖος Β. Βαγιακάκος	173
Ὁ Νικόλαος Γ. Πολίτης πρῶτος εκδότης τὸ 1866 τοῦ μανιάτικου μοιρολογίου τοῦ δικιωμοῦ τῆς Ληγοροῦς	
Γιώργος Βοζίκας	237
Λαογραφική έρευνα και εκπαίδευση: Η αλληλογραφία του Ν. Γ. Πολίτη με τον Ν. Ι. Λάσκαρη	
Ελευθερία Γιακουμάκη	285
Η συμβολή του Ν. Γ. Πολίτη στη μελέτη των νεοελληνικῶν διαλέκτων	
Δέσποινα Δαμιανού	295
Ο Σπυρίδων Εμμ. Στάθης και η λαογραφική έρευνα στα Κύθηρα	
Στέφανος Δ. Ήμελλος	309
Ὁ θεωρητικὸς Ν. Γ. Πολίτης	
Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη	325
Ο Ν. Γ. Πολίτης και οι εκπαιδευτικοί ως συλλογείς λαογραφικῶν υλικῶν	
Μαρία Καλιαμποῦ	343
Άγνωστο αρχεϊακὸ υλικὸ παραμυθιῶν του Ν. Γ. Πολίτη	
Παναγιώτης Ιω. Καμπλάκης	375
Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και η συμβολή του στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896	
Ευάγγελος Καραμανέσ	403
Προσεγγίσεις του υλικῶν βίου κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου: το Λαογραφικὸ Αρχεῖο	

Δημήτριος Καραμπερόπουλος	447
Νικολάου Γ. Πολίτη, «Η νεότης του Ρήγα», 1885	
Δημήτριος Θ. Κατσαρός	455
Ο «άθεος» Νικόλαος Γ. Πολίτης	
Εμμανουήλ Κριαράς	477
Γράμματα του Γ. Ψυχάρη στον Νικόλαο Πολίτη, δημοσιευμένα και αδημοσίευτα. Το περιεχόμενο, ο χαρακτήρας και η σημασία τους	
Άννα Λυδάκη	487
Ονειρομαντεία. Η ιστορική - συγκριτική μέθοδος ερμηνείας στο έργο του Ν. Γ. Πολίτη και ένα παράδειγμα	
†Διονύσιος Γ. Μαυρογιάννης	507
Ο παροιμιακός λόγος στο έργο του Νικολάου Γ. Πολίτη	
Μ. Γ. Μερακλής	525
Προς τις πηγές: Ν. Γ. Πολίτης, «Περί του εθνικού έπους των νεωτέρων Ελλήνων»	
Κωνσταντίνα Μπάδα	543
Ο Ν. Γ. Πολίτης και η σχέση του με τον θεσμό του λαογραφικού μουσείου	
Θεόδωρος Νημάς	561
Ο Νικόλαος Πολίτης και το δημοτικό τραγούδι στα σχολικά βιβλία Μέσης Εκπαιδεύσεως από την καθιέρωση του μαθήματος των Νέων Ελληνικών (1884) έως σήμερα	
Βασίλης Νιτσιάκος	623
Η κριτική του Στ. Κυριακίδη στον ορισμό της Λαογραφίας του Ν. Πολίτη υπό το φως των σύγχρονων θεωρητικών εξελίξεων	
Ευαγγελή Αρ. Ντάτση	633
Διαφωτισμός και εξελικτισμός: Οι θεωρητικές και ιδεολογικές συντεταγμένες του Νικολάου Πολίτη	

Μαρία Καλιαμπού

Άγνωστο αρχειακό υλικό παραμυθιών του Ν. Γ. Πολίτη

1. Εισαγωγή: ο Νικόλαος Πολίτης και το παραμύθι

Σιδρυτής της ελληνικής Λαογραφίας Νικόλαος Πολίτης παρουσιάζει ένα αξιοθαύμαστα πολύπλευρο θεωρητικό και μεθοδολογικό έργο. Οι εργασίες του σχετικά με την ελληνική λαϊκή αφηγηματολογία είναι πολλές και αξιόλογες: τόσο η *Νεοελληνική μυθολογία*¹ και οι μελέτες του «Περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού», ειδικότερα οι αξεπέραστες εργασίες του για τις Παροιμίες και τις Παραδόσεις², όσο και τα πάμπολλα διάσπαρτα άρθρα του για τους μύθους και τα τραγούδια του ελληνικού λαού, αποτελούν στέρεη και ασφαλή αφετηρία για την κατανόηση και ερμηνεία της σκέψης και του έργου του. Ας σημειωθεί πως ο Νικόλαος Πολίτης στο προγραμματικό άρθρο του το 1909 στο νεοϊδρυθέν περιοδικό *Λαογραφία*, όπου δίνει τον πρώτο, επίσημο ελληνικό ορισμό της επιστήμης της Λαογραφίας και του αντικειμένου της, «βάφτισε» τα προϊόντα της λαϊκής λογοτεχνίας –ανάμεσά τους και τα παραμύθια– «μνημεία του λόγου» και αφιέρωσε σε αυτά την

- ◆
1. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων. Νεοελληνική μυθολογία*, τόμ. Α', εν Αθήναις 1871 και τόμ. Β', εν Αθήναις 1874.
  2. Βλ. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παροιμίαι*, τ. Α', Βιβλιοθήκη Μαρασλί (παράρτημα 5, τεύχος 68-71), εν Αθήναις 1899. *Παροιμίαι*, τ. Β', Βιβλιοθήκη Μαρασλί (παράρτημα 5, τεύχος 110-113), εν Αθήναις 1900. *Παροιμίαι*, τ. Γ', Βιβλιοθήκη Μαρασλί (παράρτημα 5, τεύχος 146-149), εν Αθήναις 1901. *Παροιμίαι*, τ. Δ', Βιβλιοθήκη Μαρασλί (παράρτημα 5, τεύχος 184-187), εν Αθήναις 1902. *Παραδόσεις*, τ. Α' και Β', Βιβλιοθήκη Μαρασλί (παράρτημα 5, τεύχος 255-262), εν Αθήναις 1904.

πρώτη κατηγορία του ταξινομικού του μοντέλου για τη Λαογραφία³.

Σε αυτό το γενικότερο πλαίσιο των ενδιαφερόντων του, οι θεωρητικές ενασχολήσεις του Νικολάου Πολίτη με τα παραμύθια φαίνονται κατά κάποιον τρόπο «αδικημένες»: περιορίζονται μόνο σε δύο άρθρα⁴ (εκ των οποίων το πρώτο το έγραψε σε ηλικία μόλις 15 ετών) και σε διάφορες λιγότερο ή περισσότερο ανεπτυγμένες σημειώσεις και βιβλιοκρισίες για δημοσιευμένα παραμύθια σε περιοδικά⁵.

Αν και λιγιστές οι θεωρητικές μελέτες του δίνουν, ωστόσο, μια εικόνα της άποψής του για το παραμύθι. Ο Νικόλαος Πολίτης προτείνει για πρώτη φορά την ταξινόμηση του παραμυθιού σε πέντε είδη, κάτι ανάλογο με τους κατοπινούς διεθνείς τύπους παραμυθιών, έτσι όπως ορίστηκαν από τον Aarne (1910) και στη συνέχεια βελτιώθηκαν από τον Thompson⁽²⁾¹⁹⁶¹ και τον Uther (2004)⁶. Εισηγείται, επίσης, διάφορους όρους για ορισμένα είδη παραμυθιών: καθιε-

3. Ν. Γ. Πολίτης, «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 10. Για την ιδεολογική κριτική που ασκήθηκε στον αρχαιολογικής προέλευσης όρο «μνημεία του λόγου» και τα συγκεκριμένα του βλ. Μ. Herzfeld, *Πάλι δικά μας. Λαογραφία, ιδεολογία και η διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002 [1982], σ. 177· Άλ. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1978, σ. 66-67, 91-97 και Άλ. Κυριακίδου-Νέστορος, «Εισαγωγή στη σύγχρονη ελληνική ιδεολογία και Λαογραφία», στο Ν. Σκουτέρη-Διδασκάλου, Κ. Ντελόπουλος και Μ. Καΐρη (επιμ.), *Λαογραφικά μελετήματα II*, Πορεία, Αθήνα 1993, σ. 102.
4. Ν. Γ. Πολίτης, «Περί παραμυθίων παρά τοις νεωτέροις Έλλησι», *Πανδώρα* 18/413 (1867), σ. 93-95 και «Δημώδη παραμύθια», στο *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμ. Α', εν Αθήναις 1920 [1880], σ. 196-210.
5. Ν. Γ. Πολίτης, *Νεοελληνικά Ανάλεκτα του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού*, τόμος 1, εν Αθήναις 1870, σ. 1-64 (σημειώσεις σ. 11-12, 29, 35-39, 40, 40-44, 46-55, 56, 64)· τόμος 2, εν Αθήναις 1874, σ. 1-138 (σημειώσεις σ. 7, 9, 10-11, 13, 20, 24, 29-30, 40, 74, 87, 93, 99, 117, 122)· «Ελληνικά παραμύθια εξεταζομένα εν συγκρίσει προς τα των άλλων λαών», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 1 (1883), σ. 278-288· (Βιβλιοκρισία) «Gustav Mayer, Αλβανικά παραμύθια», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 1 (1883), σ. 167-168· «Παρατηρήσεις τινές εις το ανωτέρω παραμύθιον» [του Απολλωνίου, κυθηραϊκό], *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 77-81· «Παρατηρήσεις εις τ' αλβανικά παραμύθια», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 107-120· «Παρατηρήσεις εις τα αιγιματικά παραμύθια», *Λαογραφία* 2 (1910), σ. 371-384· (Βιβλιοκρισία) «Μαριάννας Καμπούρογλου, Παραμύθια», *Λαογραφία* 4 (1913), σ. 341-343· «Παρατηρήσεις εις τα σωζοπολίτικα παραμύθια», *Λαογραφία* 5 (1915), σ. 459-488.
6. Antti Aarne, *Verzeichnis der Märchentypen*, Suomalainen Tiedeakatemia (FF Communications 3), Helsinki 1910· Antti Aarne / Stith Thompson, *The Types of the Folktale*.

ρώνει, για παράδειγμα, τους όρους «κλιμακωτά», «αινιγματικά» και «έμμετρα» παραμύθια. Χωρίζει επίσης το ακροατήριο του παραμυθιού σε δύο ηλικιακές κατηγορίες, στα παιδιά και τους ενήλικες, με βάση συγκεκριμένα είδη παραμυθιού. Διερωτάται για την ηλικία του παραμυθιού και την ουσιαστική σχέση και συγγένειά του με τους μύθους. Εντοπίζει την αξία των παραμυθιών κυρίως στο γλωσσολογικό επίπεδο: τα θεωρεί «γλωσσικά μνημεία αξία σπουδής», χωρίς όμως να τα αποδέχεται για «τη διάκριση του οθνείου από του ιθαγενούς»⁷, που δεν βοηθά στην τεκμηρίωση της ελληνικότητας και της ιστορικής συνέχειας, όπως απαιτούσαν τα ιδεολογικά προτάγματα της εποχής. Επιπλέον, αξιολογεί τα παραμύθια και με ένα εξω-επιστημονικό κριτήριο, το κριτήριο της χαμένης παιδικότητας: *είναι παλαιοί παιδικοί ημών φίλοι και αποσπνέουσι το άρρητον εκείνο γόπτρον, όπερ ενέχουσι πάντα τ' ανακαλούντα εις την μνήμην τους χρόνους της νεαράς ημών ηλικίας*⁸. Καινοτομεί, επίσης, στο μεθοδολογικό επίπεδο, καθώς προτείνει την προσεκτική επιτόπια έρευνα, που πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη την προσωπικότητα του αφηγητή. Υποστηρίζει την αυτούσια καταγραφή των παραμυθιών, χωρίς επεμβάσεις και παρεμβάσεις του λόγιου συλλογέα στην απόδοση και τη μεταγραφή των παραμυθιών⁹.

Πέρα από τη φαινομενικά μικρή θεωρητική προσφορά του, ο Νικόλαος Πολίτης ασχολήθηκε εντατικά με τη συλλογή και την έκδοση παραμυθιών. Αξιοσημείωτη είναι η προσφορά του στη μετάφραση ξένων παραμυθιών στα ελληνικά. Στο έγκυρο λογοτεχνικό και φιλολογικό περιοδικό των τελευταίων τριών δεκαετιών του 19ου αιώνα, την Εστία, του οποίου ήταν τακτικός συνεργάτης και επί τρία χρόνια διετέλεσε και διευθυντής, ο Νικόλαος Πολίτης

◆
A Classification and Bibliography, Suomalainen Tiedekatemia (FF Communications 184), Helsinki 1961² και Hans-Jörg Uther, *The Types of international Folktales: a Classification and Bibliography, based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*, 3 Volumes, Suomalainen Tiedekatemia, Academia Scientiarum Fennica (FF Communications 284-286), Helsinki 2004. Η ταξινόμησή του Νικολάου Πολίτη δεν είναι απόλυτα σαφής, γιατί συμφύρει χαρακτηριστικά μορφής και περιεχομένου.

7. Ν. Γ. Πολίτης, «Δημώδη παραμύθια», στο *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμ. Α', εν Αθήναις 1920 [1880], σ. 200.

8. Ν. Γ. Πολίτης, «Δημώδη παραμύθια», *ό.π.*, σ. 207.

9. Μια αναλυτική κριτική παρουσίαση της θεωρητικής και μεθοδολογικής αντιμετώπισης του παραμυθιού από τον Νικόλαο Γ. Πολίτη, που να αναφέρεται, από τη μια, στις εντυπωσιακές καινοτομίες του, μερικές από τις οποίες εμφανίζονται πολύ αργότερα στη διεθνή παραμυθολογική έρευνα, και να παρουσιάζει, από την άλλη, τις αδυναμίες, αντιφάσεις και ασάφειες των προτάσεών του ή να σχολιάζει τις ενδεχόμενες επιρροές του από τη γερμανική παραμυθολογία, όπως αυτή αναπτύχθηκε κατεξοχήν από τους αδερφούς Grimm και εν γένει από τη μυθολογική σχολή του 19ου αιώνα, ξεπερνάει τους σκοπούς αυτού του άρθρου.

μεταφράζει το 1876 στην καθαρεύουσα ένα παραμύθι του σήμερα παγκοσμίως γνωστού παραμυθά, τότε όμως ακόμη άγνωστου στο ελληνικό κοινό, Hans Christian Andersen. Χαρακτηριστικό της μετάφρασης είναι οι πολύ διακριτικές επεμβάσεις, που δίνουν στο παραμύθι έναν ηθικολογικό και έμμεσα παιδαγωγικό τόνο¹⁰.

Γνωστές είναι και οι προσπάθειές του για τη συλλογή ελληνικών παραμυθιών στο ίδιο περιοδικό. Το όνομα του συνδέεται άμεσα με την προκήρυξη διαγωνισμού, το 1893, για «έγγραφο διήγησιν παραμυθιού». Ο Νικόλαος Πολίτης ήταν μέλος της κριτικής επιτροπής αυτού του διαγωνισμού, μαζί με δύο άλλους γνωστούς λογίους και ποιητές, τον Κωστή Παλαμά και τον Γεώργιο Δροσίνη¹¹. Ο διαγωνισμός αυτός μπορεί να ενταχθεί στη γενικότερη επίδραση και συμβολή του Νικολάου Πολίτη στη λογοτεχνική κίνηση εκείνης της εποχής. Η θεωρητική και πρακτική συμβολή του στην οργάνωση των περιφημων λογοτεχνικών διαγωνισμών υπήρξε καιρία¹².

Τέλος, η προσφορά του Νικολάου Πολίτη στη συλλογή παραμυθιών συνεχίζεται και εντατικοποιείται στο βασικό επιστημονικό όργανο της Λαογραφίας, στο ομώνυμο περιοδικό, όπου με την καθοδήγηση και προτροπή του δημοσιεύονται διαρκώς παραμύθια από όλες τις περιοχές της Ελλάδας, τα οποία μάλιστα ο ίδιος συνοδεύει συχνά με κριτικά σχόλια.

2. Το αρχειακό υλικό

Σε αυτά τα γενικότερα ερευνητικά συμφραζόμενα ανήκουν δύο άγνωστα αρχεία παραμυθιών του μεγάλου αυτού επιστήμονα, που με τον ανόμοιο χαρακτήρα τους και το διαφορετικό θεωρητικό και μεθοδολογικό τους υπόβαθρο φωτίζουν από διαφορετικές οπτικές γωνίες τις πολυσχιδείς δραστηριότητες του Νικολάου Πολίτη. Συν τοις άλλοις, τα δύο αυτά αρχεία ανατρέπουν την έως τώρα επικρατούσα άποψη πως ο Νικόλαος Πολίτης δεν συνέλεξε ο ίδιος παραμύθια, ενώ επιδόθηκε συστηματικά στη συλλογή και έκδοση άλλων ειδών λαϊκής αφηγηματολογίας, όπως παροιμίες, παραδόσεις

10. Βλ. Μ. Κάλιαμβου, "Hans Christian Andersen's "Reise" in Griechenland. Zur Rezeption seiner Märchen seit Ende des 19. Jahrhunderts., *Fabula* 46, Nr.1/2 (2005), σ. 78-88.

11. Βλ. Γ. Παπακώστας, «Πρώτες προσπάθειες συγκέντρωσης παραμυθιών. Η περίπτωση του Νικολάου Πολίτη», στο Ευάγγελος Αυδίκος (επιμ.), *Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και νεοτερικότητα*, Οδυσσέας, Αθήνα 1996, σ. 46, 47.

12. Ο Νικόλαος Πολίτης είναι αυτός που έστρεψε το ενδιαφέρον των Ελλήνων λογοτεχνών σε ελληνικά θέματα· βλ. Στ. Κυριακίδης, «Ο ιδρυτής της ελληνικής Λαογραφίας», *Νέα Εστία* 55 (1954), σ. 500.

και τραγούδια¹³.

Το πρώτο αρχείο, που απόκειται στο Λαογραφικό Σπουδαστήριο του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, περιλαμβάνει λαϊκά φυλλάδια με παραμύθια, ενώ το δεύτερο, εκ πρώτης όψεως πιο συστηματικό, αποτελεί το σώμα ενός αδημοσίευτου καταλόγου παραμυθιών, που βρίσκεται στα Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη. Και τα δύο αρχεία συνιστούν αναμφισβήτητα εξίσου σημαντικές πηγές για την έρευνα του παραμυθιού και γενικότερα για τη λαϊκή αφηγηματολογία.

Ακολουθεί μια συνοπτική πραγματολογική εξέταση του αρχειακού υλικού, ώστε να εκτιμηθούν, εν συνεχεία, τόσο τα συλλεκτικά ενδιαφέροντα όσο και οι επιστημονικές προσπάθειες του Νικολάου Πολίτη, όπως διαφαίνονται στο συγκεκριμένο αρχειακό υλικό. Η αξιολόγηση του υλικού στρέφεται γύρω από δύο άξονες: Ο πρώτος αφορά το ευρύτερο έργο και την προσωπικότητα του Νικολάου Πολίτη και ο δεύτερος τον γενικότερο διεθνή επιστημονικό χώρο, από τον οποίο ο Έλληνας επιστήμονας εμπνεύστηκε πολλές από τις επιστημονικές του απόψεις.

2.1. Τα λαϊκά φυλλάδια παραμυθιών

Στη βιβλιοθήκη του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης βρίσκεται μια έως τώρα άγνωστη στους περισσότερους συλλογή λαϊκών φυλλαδίων, η οποία αποτελείται από περίπου πενήντα ελληνικά μικρά βιβλία και φυλλάδια, εκδεδομένα από τα μέσα του 19ου ως τις αρχές του 20ού αιώνα. Σε αυτήν την ξεχασμένη συλλογή περιλαμβάνονται πολλές σκόρπιες και διαφορετικές μεταξύ τους κατηγορίες βιβλίων και κειμένων, γεγονός που έμμεσα φανερώνει την ευρύτητα των πολυσυλλεκτικών ενδιαφερόντων του Νικολάου Πολίτη.

Η πρώτη ομάδα απαρτίζεται από βιβλία με γνωστά λαϊκά μυθιστορήματα του 19ου αιώνα, τα περισσότερα από τα οποία κυκλοφορούσαν ήδη από πολύ νωρίτερα στην ελληνική βιβλιοαγορά. Παραθέτω μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα: «Ο σπανός και ο δράκος, ήτοι ο θρίαμβος του πνεύματος κατά της ύλης» (1866), «Αραβικόν περίεργον διήγημα. Η κόκκινη τρίχα» (1873), «Ο Αλη-Μπαμπάς ή οι Σαράντα Κλέπται» (1892), «Σεβάχ ο Θαλασσινός. Ιστορία των επτά ταξιδιών» (1914), «Ο Μπερτόλδος» (1920), «Ο Μπερτολδίνος» (1920) και διάφορα άλλα.

13. Βλ. Γ. Παπακόστας, *όπ.*, σ. 44.

Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει αναγνωστικά δημοτικών σχολείων με ελληνικά και ξένα παραμύθια σε απλή καθαρεύουσα, επεξεργασμένα για το μάθημα των πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου. Μερικοί τίτλοι: «*Ελληνικά παραμύθια διασκευασμένα εις αναγνωσματάριον μετά εικόνων, εγκριθέντα υπό της επί των διδακτικών βιβλίων επιτροπής κατά τον τελευταίον διαγωνισμόν. Προς χρήσιν των μαθητών της Α΄ τάξεως των δημοτικών σχολείων, υπό Β. Σκορδέλη και Π. Παυλάτου. Εκδότης Ανέστης Κωνσταντινίδης, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου 1888*», «*Π. Παυλάτου. Αλφαβητάριον ευμέθοδον. Έκδοσις τετάρτη βελτίων, εν Αθήναις, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, τύποις Αλεξ. Παπαγεωργίου 1891*» κ.ά. Με τα αναγνωσματάρια αυτά επιβεβαιώνεται η θέση πως τα παραμύθια αποτελούσαν και αποτελούν πρόσφορη διδακτική ύλη για γλωσσικά μαθήματα στα δημοτικά σχολεία και πως η χρήση τους από τους παιδαγωγούς αντιστοιχούσε και αντιστοιχεί στους εκάστοτε ιδεολογικούς παιδαγωγικούς μηχανισμούς¹⁴.

Η τελευταία κατηγορία φυλλαδίων της συλλογής του Νικολάου Πολίτη περιλαμβάνει δεκαέξι φυλλάδια με παραμύθια¹⁵, σημαντικό ποσοστό στο σύνολο των φυλλαδίων του αρχείου (32%). Πρόκειται για τεύχη ποικίλου χαρακτήρα: σχεδόν τα μισά (7 από τα 16) είναι ολιγοσέλιδα φυλλάδια (έως 32 σελίδων) και περιλαμβάνουν ένα ή δύο το πολύ παραμύθια, ενώ τα υπόλοιπα 9 είναι μικρές ανθολογίες παραμυθιών, που φτάνουν μέχρι τις 104 σελίδες και περιλαμβάνουν περισσότερα κείμενα παραμυθιών. Όλα τα φυλλάδια είναι τυπωμένα σε λεπτό, ευτελές χαρτί με τυπογραφικά λάθη. Οι λιγοστές εικόνες που κοσμούν τα κείμενα συνήθως δεν έχουν καμία σχέση με τα παραμύθια· είναι αντιγραφές από δυτικοευρωπαϊκά βιβλία, τα οποία θεωρούνταν άξια μίμησης, επειδή ακριβώς προέρχονται από τη Δύση¹⁶.

14. Βλ. Δ. Δαμιανού, «Το παραμύθι και οι επιλογές του εκπαιδευτικού Δημοτικισμού», στο *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου: Οι χρόνοι της Ιστορίας. Για μια Ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα, 17-19 Απριλίου 1997, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1998, σ. 165-172, όπου και η αναφορά στις ιδεολογικές αξιοποιήσεις των παραμυθιών από τους δημοτικιστές στις αρχές του 20ού αιώνα.
15. Αναλυτική παρουσίαση των λαϊκών φυλλαδίων παραμυθιών της συλλογής του Νικολάου Πολίτη βλ. Μ. Καλιάνου, *Heimat - Glaube - Familie. Wertevermittlung in griechischen Populärmärchen (1870-1970)*, Neuried: Ars Una (Münchener Schriften zur Neogräzistik, Bd. 3), 2006.
16. Σχετικά με την εικονογράφηση παιδικών βιβλίων και την ιδεολογική προσέγγιση των ξένων προτύπων εικονογραφιών βλ. Κ. Ντελόπουλος, «...και τερπνότερα και καταληπτότερα και επομένως και ωφελιμότερα γίνονται τα βιβλία, εάν στολίζονται και με εικόνες», στο *Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (επιμ.)*, *Το παιδικό βιβλίο στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997, σ. 145, 146.

*Εικ. 1
Εξώφυλλο φυλλαδίου με παραμύθια από τη συλλογή του Νικολάου Γ. Πολίτη, το οποίο περιέχει μία από τις πρώτες μεταφράσεις του γνωστού Κοντορεβιθούλη στην Ελλάδα.*

As αναφερθούν μερικοί τίτλοι αυτών των φυλλαδίων παραμυθιών: «Μικρά Χαλημά ή συλλογή μύθων τινών αραβικών. Εν Αθήναις, τύποις Νικολάου Ρουσοπούλου» (1871), «Παραμύθι της αλουπούς κατά την γλώσσαν των παιδίων, ω προσετέθη και μικρόν τι διήγημα ο βουρκόλακας. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Ερμού» (1872), «Η Σταχτοπούτα. Παραμύθι διά τα καλά παιδιά. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Γ. Φέξη» (1887), «Τα νέα 44 παραμύθια του λαού. Ανέκδοτα, συλλεγέντα και γραφέντα υπό Αντωνίου Γεωργίου. Ασιώτατα, διαβάστε και γελάστε. Εν Αθήναις, εκδότης Αντώνιος Στ. Γεωργίου» (1892), «Τ' αθάνατο νερό. Παραμύθι ηθικώτατο διά τα καλά ελληνόπαιδα. Το εξέδωκε Μιχαήλ Δέφνερ. Αθήνα, Πρωτοχρονιά» (1896) κ. ά. (βλ. εικ. 1 και Παράρτημα, σ. 1160).

Αξίζει να παρατηρηθεί, πρώτον, ότι στα λαϊκά φυλλάδια με παραμύθια αντικατοπτρίζονται οι κυριότερες πηγές κειμένων των έντυπων παραμυθιών.

Τρεις είναι οι κύριοι τόποι προέλευσής τους, που εξακολουθούν ως σήμερα να σηματοδοτούν τις επιλογές των εκδοτών: η ελληνική, η δυτικοευρωπαϊκή και η ανατολική παράδοση¹⁷. Με τον πολύ συχνό τίτλο «παραμύθια του λαού» τονίζουν οι εκδότες την αξία της ελληνικής προφορικής παράδοσης, που πηγάζει από το στόμα του «λαού», χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως ακολουθούν πάντοτε πιστά αυτήν την αναγγελία. Τα παραμύθια ανατολικής προέλευσης προέρχονται ως επί το πλείστον από τις πασιγνωστες αραβικές ιστορίες των *χιλίων και μία νυχτών και χιλίων και μία ημερών*. Στο τεύχος της Σταχτοπούτας το φυλλάδιο καλύπτεται με ένα δεύτερο εξώφυλλο που φέρει τον τίτλο «*Μικρά Χαλιμά, ήτοι διάφορα παραμύθια*». Ίσως πρόκειται για εμπορική τακτική των εκδοτών να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του κοινού, χρησιμοποιώντας το όνομα της γνωστής ηρωίδας Χαλιμάς, κάτι που μεταξύ άλλων δείχνει την ευρεία εξάπλωση και αποδοχή των διάσημων αραβικών διηγήσεων ήδη από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας και στον ελληνικό εκδοτικό χώρο¹⁸.

Ένα σημαντικό μέρος των φυλλαδίων περιλαμβάνει τις πρώτες μεταφράσεις στα ελληνικά γνωστών παραμυθιών του Perrault και των αδερφών Grimm¹⁹. Τα μεταφρασμένα παραμύθια τους φέρουν ενίοτε τον υπότιτλο «αξιοπεριέργα», όρος που προστίθεται συχνά σε βιβλία και δημοσιεύσεις σε περιοδικά και θέλει να δηλώσει την ξένη προέλευση τους. Θα μπορούσε κανείς να ασχοληθεί εδώ πολύ με την προβληματική της μετάφρασης, καθώς τα παραμύθια είναι μάλλον διασκευές και μεταπλάσεις στο ελληνικό περιβάλλον παρά πιστές αποδόσεις του πρωτοτύπου. Σε κάποια από αυτά παρατηρείται μάλιστα το ενδιαφέρον φαινόμενο της ανάμειξης διαφορετικών παραδόσεων του ίδιου παραμυθιού στο ίδιο κείμενο.

Χαρακτηριστικό είναι πως οι μεγάλοι αυτοί Ευρωπαίοι παραμυθάδες παραμένουν ανώνυμοι για το ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Η ανωνυμία, που μπο-

17. Το ίδιο παρατηρείται και ως προς τα παραμύθια των παιδικών περιοδικών (βλ. σχετικά Μ. Καπλάνογλου, *Ελληνική λαϊκή παράδοση. Τα παραμύθια στα περιοδικά για παιδιά και νέους (1836-1922)*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998).

18. Σχετικά με τα «Παραμύθια της Χαλιμάς» βλ. Γ. Κεχαγιόγλου (επιμ.), *Τα Παραμύθια της Χαλιμάς*, τόμοι 1-4, Ερμής-Εστία 1988-1994 [Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, ΔΠ 46] και Γ. Κεχαγιόγλου, «Αραβικών Μυθολογικών», στο *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, τόμος Β' 2, 15ος αιώνας-1830, Σοκόλης, Αθήνα 1999, σ. 306-321.

19. Σχετικά με την παρουσία και πρόσληψη των παραμυθιών των αδερφών Grimm στην Ελλάδα βλ. L. Mygdalis, "Die Brüder Grimm in Griechenland..", στο Ludwig Denecke (επιμ.), *Brüder Grimm Gedenken*, τόμος 3, N. G. Elwert, Marburg 1981, σ. 391-421.

ρεί να θεωρηθεί ως ένα βασικό ειδολογικό χαρακτηριστικό της λαϊκής λογοτεχνίας²⁰, κυριαρχεί και στα φυλλάδια παραμυθιών. Τα ονόματα των εκδοτών αναφέρονται μεν στα περισσότερα, ενώ τα ονόματα των συγγραφέων, μεταφραστών ή εραμιστών, όπως και οι τίτλοι των πρωτότυπων κειμένων, παραμένουν άγνωστα. Συνήθως απουσιάζουν και τα υπόλοιπα βιβλιογραφικά στοιχεία, όπως, για παράδειγμα, ο χρόνος και ο τόπος έκδοσης.

Μια δεύτερη παρατήρηση σχετίζεται με τον καθορισμό του αναγνωστικού κοινού των φυλλαδίων παραμυθιών. Στην προσέγγισή του βοηθούν ορισμένοι τίτλοι ή υπότιτλοι των τευχών, οι οποίοι άλλοτε αναφέρονται άμεσα στα «καλά παιδιά» και άλλοτε απευθύνονται στον «λαό». Ποια είναι όμως «τα καλά παιδιά» και ποιος ο «λαός»; Με σχετική βεβαιότητα μπορεί να ειπωθεί πως πρόκειται για «τα καλά αστικά παιδιά», τα οποία είχαν πρόσβαση σε αυτού του είδους τα αναγνώσματα²¹. Από την άλλη μεριά όμως πρόκειται και για ένα αναγνωστικό κοινό ενηλίκων. Η έννοια του «λαού» είναι από τις βασικότερες και τις πιο πολυσήμαντες κατηγορίες στην επιστήμη της Λαογραφίας. Τα λαϊκά φυλλάδια παραμυθιών αποτελούν μια πηγή, όπου μπορεί κανείς να διακρίνει την αντίληψη των εκδοτών για τον «λαό». Στο εξώφυλλο ενός τεύχους παραμυθιών, που είναι καταγραμμένο στον μοναδικό κατάλογο παιδικών και νεανικών βιβλίων του 19ου αιώνα, αναγράφεται: «κατά την γλώσσαν των παιδίων και των απλουστέρων»²². Ο «λαός των απλουστέρων» είναι λοιπόν συγκρίσιμος ή ταυτίζεται με τα παιδιά από γλωσσική ή διανοητική άποψη²³. Οι εκδότες, που περιλάμβαναν τα παραμύθια όλο και συχνότερα στο εκδοτικό τους πρόγραμμα, απευθύνονταν και στις δύο διαφορετικές ηλικίες αναγνωστικού κοινού, χρησιμοποιώντας ανάλογα τις απαραίτητες εκδοτικές στρατηγικές.

20. Βλ. Π. Μουλλάς, «Λογοτεχνία και παραλογοτεχνία», *Κονδυλοφόρος* 1 (2002), σ. 28.
21. Ας σημειωθεί εδώ πως τα περισσότερα φυλλάδια παραμυθιών της συλλογής Νικολάου Πολίτη –όπου αυτό αναφέρεται– ήταν τυπωμένα στην Αθήνα. Η Αθήνα, όπως και άλλα μεγάλα αστικά κέντρα (Πάτρα, Σύρος), ήταν οι εκδοτικοί πυρήνες παραμυθιών τον 19ο αιώνα. (Για γενικότερα εκδοτικά ζητήματα βλ. ενδεικτικά Κ. Π. Στάικος, / Τ. Ε. Σκλαβενίτης, (επιμ.), *Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης του Νέου Ελληνισμού*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2000).
22. Κ. Ντελόπουλος, *Παιδικά και νεανικά βιβλία του 19ου αιώνα*, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1995, σ. 639.
23. Για την έννοια του λαού βλ. ενδεικτικά Αλέξης Πολίτης, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, περιοδικό *Μνήμων* (Θεωρία και μελέτες Ιστορίας, 14), Αθήνα 1998², σ. 94-100, όπου και ένα πολύ ενδιαφέρον παράθεμα του Σ. Ν. Βασιλειάδη (1873) για την εξίσωση λαού και παιδιών.

Μια άλλη σημαντική παρατήρηση, που προκύπτει από τη μελέτη των φυλλαδίων με παραμύθια, είναι πως σε αυτά δεν περιλαμβάνονται μόνο παραμύθια, όπως θα περίμενε κανείς, αλλά κάθε λογής αφηγηματικά είδη. Ιδιαίτερα οι μικρές ανθολογίες αποτελούν συνονθύλευμα από παραμύθια, παραδόσεις, μύθους, αλλά κυρίως ευτράπελα παραμύθια και ανεκδοτολογικές διηγήσεις. Με βάση την ποικιλία των ειδών στα λαϊκά φυλλάδια, μπορεί κανείς να συναγάγει τις θολές και ασαφείς αντιλήψεις εκείνης της εποχής για το παραμύθι. Αυτό που οι εκδότες ή και οι αναγνώστες αντιλαμβάνονταν ως παραμύθι στα τέλη του 19ου αιώνα δεν αντιστοιχεί απόλυτα στους σημερινούς επιστημονικούς ορισμούς του παραμυθιού²⁴. Η συνήθεια της έκδοσης διαφορετικών μεταξύ τους ειδών παραμυθιών στο ίδιο φυλλάδιο γίνεται εντονότερη τα κατοπινά χρόνια, ιδίως κατά τον Μεσοπόλεμο, οπότε παρατηρείται θεαματική αύξηση των λαϊκών φυλλαδίων με παραμύθια.

Τα λαϊκά φυλλάδια παραμυθιών που συγκέντρωσε ο Νικόλαος Πολίτης αποτελούν σημαντική πηγή για την παραμυθολογία, την αφηγηματολογία και γενικότερα την ελληνική φιλολογία για πολλούς και διαφορετικούς λόγους. Καταρχάς είναι μία σταθερή βάση για την έρευνα, που σχετίζεται με την παραγωγή, διακίνηση και υποδοχή των παραμυθιών στην Ελλάδα. Τα φυλλάδια δίνουν μια πολύ καλή εικόνα των πρώτων εκδόσεων των παραμυθιών και των συνθηκών δημιουργίας τους στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα. Εντάσσονται στο πλαίσιο της γενικότερης παραμυθιακής έρευνας του 19ου αιώνα, που προήγε τη συλλογή και καταγραφή προφορικού υλικού²⁵.

Τα λαϊκά φυλλάδια παραμυθιών της συλλογής του Πολίτη έχουν, συν τοις άλλοις, ιστορική αξία, γιατί είναι από τα πρώτα φυλλάδια παραμυθιών που κυκλοφόρησαν στον ελληνικό χώρο. Αποτελούν την αρχή της έντυπης λαϊκής παραμυθολογίας στην Ελλάδα και εγκαινιάζουν τη μεγάλη εκδοτική παραγωγή παραμυθιών σε λαϊκά φυλλάδια, που εμφανίζεται πιο οργανωμένα από τη δεκαετία του 1920 και μεταπολεμικά αποκτά μαζικές διαστάσεις²⁶. Προσφέρουν νέο, άγνωστο ως τώρα, υλικό και πολλές πληροφορίες, που πρέπει να ενσωματωθούν στους παραμυθιακούς καταλόγους, καθώς και στους κα-

24. Σχετικά με την προβληματική της ονοματοθεσίας των λαϊκών αφηγήσεων βλ. Χρ. Χατζητάκη-Καφωμένου, *Το νεοελληνικό λαϊκό παραμύθι*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 2002, σ. 31-48.

25. Σχετικά με την ιστορική διαδρομή του ελληνικού παραμυθιού βλ. Ευάγ. Αυδίκος, *Το λαϊκό παραμύθι. Θεωρητικές προσεγγίσεις*, Οδυσσεάς, Αθήνα 1994, σ. 131-145.

26. Βλ. Β. Αναγνωστόπουλος, «Λαϊκές εκδόσεις των παραμυθιών», Διαβάζω 130 (1985), σ. 50-52· Κ. Κάσσης, *Παραλογοτεχνία στην Ελλάδα 1830-1980*, Ιχώρ, Αθήνα 1985, σ. 22.

ταλόγους παιδικής λογοτεχνίας.

Επιπλέον, αυτά τα τεύχη λαϊκών φυλλαδίων επιδέχονται στο πλαίσιο των λαϊκών («δημωδών») βιβλίων της Ελλάδας του τέλους του 19ου αιώνα πολλές ερμηνείες: μπορεί κανείς να τα θεωρήσει ως ένα τμήμα της λαϊκής λογοτεχνίας εκείνων των χρόνων. Οι εκδοτικές πρακτικές ήταν ίδιες με αυτές των εκδόσεων λαϊκών μυθιστορημάτων, που κατέκλυζαν τη βιβλιοαγορά.

Είναι σημαντική η διαπίστωση πως ο «φιλιαναγνώστης και φιλόβιβλος»²⁷ Νικόλαος Πολίτης ενδιαφερόταν για βιβλία λαϊκού χαρακτήρα²⁸: «Παρά την λαογραφία η μόνη εκ των παλαιότερων ασχολιών, την οποίαν εξηκολούθησε μέχρι τέλους του βίου του υπήρξε η ελληνική βιβλιογραφία»²⁹. Στα συμφραζόμενα των γενικότερων βιβλιογραφικών του ενδιαφερόντων μπορεί να ερμηνευτεί και η ενασχόλησή του με τα λαϊκά βιβλία.

Πέρα όμως από το καθαρά συλλεκτικό του ενδιαφέρον για λαϊκά βιβλία, είναι ο πρώτος Έλληνας επιστήμονας που ασχολήθηκε και θεωρητικά με αυτά. Στη μελέτη του για τα «δημώδη βιβλία», το 1877, δίνει τον πρώτο ορισμό αυτών των αναγνωσμάτων και τονίζει ιδιαιτέρως την αξία τους. Από τα ελληνικά βιβλία, που εκδόθηκαν ως την ίδρυση του ελληνικού κράτους,

ολίγα, ολίγιστα ήσαν τα καθαρώς δημοτικά βιβλία, τα προσφιλή και επιζήττα παρά τω λαώ. Διά τούτο και ταύτα μείζονα πάντων των άλλων είχαν διάδοσιν και πλείονας ασυγκρίτω λόγω αναγνώστας. [...] Τα δημοτικά ταύτα βι-

27. Στ. Κυριακίδης, «Ν. Γ. Πολίτης», *Λαογραφία* 7 (1923), σ. κέ'.

28. Πρόκειται για βιβλία που κατατάσσονται στην κατηγορία της «λαϊκής λογοτεχνίας» ή κατ' άλλους στην «παραλογοτεχνία» ή στην κατηγορία των «αναγνωσμάτων του νέου Ελληνισμού». Για την προβληματική του όρου βλ. αρχικά Άλκ. Αγγέλου, *Giulio Cesare Dalla Croce: Ο Μπερτόλδος και ο Μπερτολδίνος*, Ερμής [Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, ΔΠ 49], Αθήνα 1988· G. Kechagioglou, "Neugriechische populäre Lesestoffe", στο Klaus Roth (επιμ.), *Südosteuropäische Populärliteratur im 19. und 20. Jahrhundert*, Μόναχο 1993, σ. 55-66 (=Südosteuropa Schriften 13)· Μ. Μερακλής, «Παραλογοτεχνία», στο *Έντεχνος Λαϊκός Λόγος*, Καρδαμίτσας, Αθήνα 1993, σ. 43-69 [πρώτη έκδοση *Παρνασσός* 25 (1983), σ. 567-587]· Π. Μουλλάς, *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο*, «Εισαγωγή», τόμος Α', Σοκόλης, Αθήνα 1998· του ίδιου, «Λογοτεχνία και παραλογοτεχνία» *Κονδυλοφόρος* 1 (2002), σ. 27-40 και *Ο χώρος του εφήμερου. Στοιχεία για την παραλογοτεχνία του 19ου αιώνα*, Σοκόλης, Αθήνα 2007, όπου και περαιτέρω βιβλιογραφία.

29. Στ. Κυριακίδης, *ό.π.*, σ. κέ'. Στη βιβλιογραφική δραστηριότητα του Νικολάου Πολίτη ανήκει η σύνταξη της Ελληνικής Βιβλιογραφίας των ετών 1907-1920. Όσο ζούσε, είδαν το φως της δημοσιότητας δύο τόμοι, ο πρώτος το 1909 και ο δεύτερος το 1911. Ο τρίτος τόμος της βιβλιογραφίας δημοσιεύτηκε το 1927 από τον μαθητή του Στίλπωνα Κυριακίδη.

βλία δεν είναι βεβαίως ανάξια προσοχής και μελέτης, ου μόνον διότι επί μακράν σειράν ετών ήσαν τα μόνα σχεδόν αναγνώσματα του υπό τον ζυγόν Έλληνας, αλλά και διά την αξίαν, ην αυτά καθ' εαυτά εξεταζόμενα υπό πολλάς απόψεις ενέχουσι. Τα πλείστα τούτων ήσαν κοινά παρ' άπασι περίπου τοις ανατολικούς και δυτικούς λαοίς κατά τον μεσαίωνα, αι δε ποικίλαι αυτών τύχαι μέγα παρουσιάζουσι το ενδιαφέρον εις την σπουδήν της φιλολογίας και του πνεύματος του λαού κατά την εποχήν εκείνην³⁰.

Οι θεωρητικές απόψεις του Νικολάου Πολίτη αποκτούν μεγαλύτερο ενδιαφέρον, αν σκεφτεί κανείς πως εκείνα τα χρόνια η λαϊκή λογοτεχνία δεν αποτελούσε καταξιωμένο αντικείμενο έρευνας ούτε της Λαογραφίας, η οποία μόλις τότε είχε αρχίσει να διαμορφώνεται ως επιστήμη στον κεντροευρωπαϊκό χώρο, αλλά ούτε και της Φιλολογίας. Πολύ αργότερα στράφηκαν οι μελετητές (λαογράφοι, φιλόλογοι, ιστορικοί, κοινωνιολόγοι) στα λαϊκά φυλλάδια και τα αντιμετώπισαν ως σημαντική πολιτισμική πηγή. Από αυτήν την άποψη, ως συλλέκτης λαϊκών βιβλίων, στα οποία εντάσσονται και τα λαϊκά φυλλάδια με παραμύθια, και πρώιμος μελετητής της λαϊκής λογοτεχνίας, ο Νικόλαος Πολίτης αναδεικνύεται πολύ προοδευτικός.

Δυστυχώς αυτή η πλευρά της προσωπικότητας του Νικολάου Πολίτη δεν είναι καθόλου γνωστή. Η αξία του άρθρου του για τα «δημώδη βιβλία» αναγνωρίστηκε στην Ελλάδα πολλά χρόνια μετά τη συγγραφή του. Στη βιβλιοκρισία του Αδαμαντίου Αδαμαντίου στο περιοδικό Λαογραφία, με αφορμή την έκδοση των δύο πρώτων τόμων των «Συμμείκτων» του Νικολάου Πολίτη, επαινείται για πρώτη φορά το συγκεκριμένο κείμενο: *Η διατριβή «Δημώδη βιβλία» έχει πάντοτε, ως και αι πλείσται άλλως, επίκαιρον σημασίαν³¹*. Η επόμενη γνωστή κριτική αναφορά στο άρθρο αυτό έγινε μόλις το 1988 από τον Άλκη Αγγέλου, ο οποίος αμφισβητεί την ακρίβεια του ορισμού του Νικολάου Πολίτη³².

Συμπερασματικά, τα πολύτιμα για την ελληνική παραμυθολογία λαϊκά

30. Νικόλαος Πολίτης, «Δημώδη βιβλία», στο *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμ. Α', εν Αθήναις 1920 [1877], σ. 176-177.

31. Αδ. Αδαμαντίου, (Βιβλιοκρισία) «Ν. Γ. Πολίτου, *Λαογραφικά Σύμμεικτα* (2 τόμοι, εν Αθήναις, 1920 και 1921. Δημοσιεύματα του Λαογραφικού Αρχείου, αρ. 1 και 2)», *Λαογραφία* 8 (1921), σ. 284.

32. Ο Αγγέλου αναφέρεται συγκεκριμένα στη λέξη «σχεδόν» του ορισμού, που αναιρεί την αρχική θέση και αδυνατίζει τον ορισμό. Επίσης αναφέρεται σύντομα στη διάκριση λαϊκής και λόγιας λογοτεχνίας του Σπυρίδωνος Ζαμπέλιου το 1860, η οποία προηγείται χρονικά του ορισμού του Νικολάου Πολίτη (βλ. Άλκ. Αγγέλου, *όπ.*, σ. 38).

φυλλάδια παραμυθιών φωτίζουν από άλλη σκοπιά το ελληνικό «παραλογοτεχνικό» εκδοτικό φαινόμενο. Κυρίως όμως φωτίζουν τα ποικίλα συλλεκτικά ενδιαφέροντα, τις επιστημονικές προσπάθειες, μα κυρίως την πολύπλευρη προσωπικότητα του Νικολάου Πολίτη και ανοίγουν νέες προοπτικές στη μελέτη του έργου και της ζωής του.

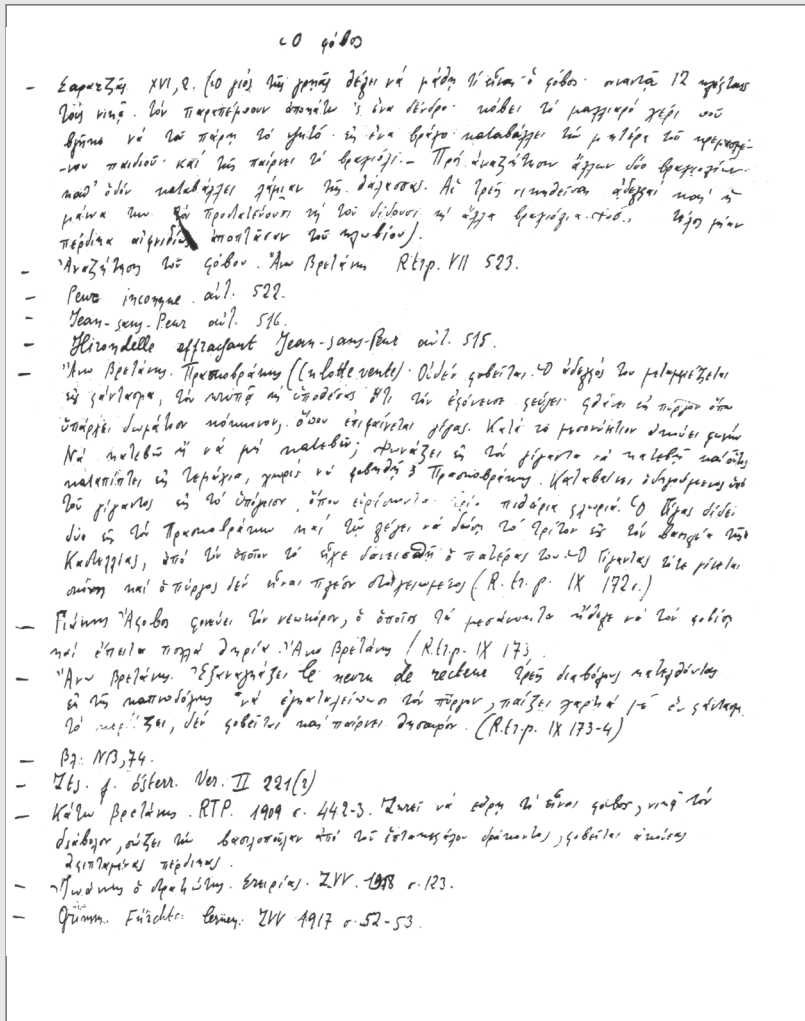
2.2. Ο αδημοσίευτος κατάλογος παραμυθιών

Ένα επίσης πολύ σημαντικό άγνωστο αρχειακό υλικό αποτελεί ο αδημοσίευτος, αχρονολόγητος χειρόγραφος κατάλογος παραμυθιών του Νικολάου Πολίτη, με (προσωρινό;) τίτλο «Ευρετήριο παραμυθιών», που βρίσκεται σήμερα στα Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη. Περιλαμβάνει 867 λήμματα, τα οποία ευρετηριάζονται με σχετική αλφαβητική σειρά στις έντεκα πρώτες σελίδες του καταλόγου. Ο κατάλογος διαιρείται σε επτά τεύχη, τα οποία ο Νικόλαος Πολίτης προφανώς επεξεργαζόταν διαδοχικά, προσθέτοντας κάθε φορά το τελευταίο στα προηγούμενα. Τα τρία πρώτα τεύχη έχουν στο τέλος πίνακα περιεχομένων των λημμάτων τους (βλ. εικ. 2 και Παράρτημα, σ. 1161).

Τα λήμματα του καταλόγου ανήκουν σε διάφορες κατηγορίες: τα περισσότερα από αυτά είναι μοτίβα (λ.χ.: αριθμός, αλεπού, ευγνώμονα ζώα, θάλασσα, θάνατος, κεφάλι, όνειρο, τρεις ερωτήσεις, φιλί, ψυχή), άλλα είναι τύποι παραμυθιών (Κοντορεβιθούλης, Σταχτοπούτα, Schneewittchen [=Χιονάτη]) και άλλα αναφέρονται σε μυθικά ή λογοτεχνικά πρόσωπα (Αδωνις, Δανάη, Δον Ζουάν, Λεβιάθαν, Δηρ, Πτωχολέων, Σοφιανός [=ήρωας «βαλλίσματος» του Γεωργίου Βιζυηνού], Φαίδρα κ.ά.). Η τελευταία αυτή κατηγορία λημμάτων ξενίζει εν μέρει, γιατί δεν σχετίζεται άμεσα με το προφορικό παραμύθι. Αυτά τα λογοτεχνικά θέματα παρουσιάζουν όμως συγκριτολογικό ενδιαφέρον και αποδεικνύουν για άλλη μια φορά την ευρυμάθεια του Νικολάου Πολίτη.

Η πληθώρα και η ποικιλία των λημμάτων οδηγεί στην υπόθεση πως ο Νικόλαος Πολίτης δεν ακολουθούσε κάποιο αυστηρό ταξινομικό μοντέλο κατά την κατάρτιση του ευρετηρίου. Ο κατάλογος αποτελεί προσπάθεια να ταξινομηθούν τα λήμματα με κατά το δυνατόν ακριβή αλφαβητική σειρά και όχι θεματικά, όπως στην περίπτωση των παραδόσεων³³. Από σημερινή σκοπιά, θα μπορούσε κανείς να του προσάψει περαιτέρω μεθοδολογικές αδυναμίες συστηματοποίησης. Για παράδειγμα, μερικές παραλλαγές επαναλαμβάνονται σε διαφορετικά λήμματα, ενώ θα ήταν καλύτερο να περιλαμβάνονται σε

33. Στις *Παραδόσεις* εισήγαγε ένα ταξινομικό μοντέλο κατά θέματα, το οποίο περιλαμβάνει τριανταεννέα θεματικές κατηγορίες.

Εικ. 2

Το λήμμα «Ο φόβος» από τον αδημοσίευτο κατάλογο παραμυθιών του Νικολάου Γ. Πολίτη.

ένα κοινό λήμμα ή πάλι παραπλήσια λήμματα εμφανίζονται χωριστά σε διαφορετικά τεύχη, ενώ θα ήταν καλύτερο να ενταχθούν στην ίδια σειρά, το ένα πίσω από το άλλο. Τα προβλήματα αυτά σχετίζονται μάλλον με τη σε διαφορετικό χρόνο επεξεργασία των τευχών του καταλόγου. Επίσης κάποιες αναφορές του δεν γίνονται εύκολα κατανοητές, κάτι που μάλλον οφείλεται στον πρόχειρο και –κατά πάσα πιθανότητα– ημιτελή χαρακτήρα του κατα-

λόγου³⁴. Δεν είναι γνωστό αν ο Νικόλαος Πολίτης είχε την πρόθεση να επεξεργαστεί περαιτέρω όλο αυτό το τεράστιο υλικό, να επιφέρει διορθώσεις και αργότερα να το δημοσιεύσει ως μια ακόμη συλλογή, που θα συμπλήρωνε τις προηγούμενες ήδη δημοσιευμένες συλλογές του.

Στον κατάλογο αυτό ο Νικόλαος Πολίτης χρησιμοποιεί σε γενικές γραμμές το ίδιο μοντέλο, που είχε ακολουθήσει και στις δημοσιευμένες συλλογές του, τις *Παροιμίες* (1899-1902) και τις *Παραδόσεις* (1904). Μετά τον τίτλο του λήμματος ακολουθεί μια μικρή περιγραφή ή περίληψη του παραμυθιού, που ανήκει στο αντίστοιχο λήμμα. Κατόπιν ο Νικόλαος Πολίτης πλουτίζει τις καταχωρίσεις με «συγκριτικές σημειώσεις», όπως ο ίδιος τις ονομάζει, οι οποίες καταγράφουν τις υπάρχουσες παραλλαγές σε άλλες χώρες. Στο τέλος σημειώνει βιβλιογραφικές παραπομπές για κάθε λήμμα. Ασφαλώς δεν είναι όλα τα λήμματα του καταλόγου το ίδιο ανεπτυγμένα. Ανάλογα με τις πληροφορίες που αποκόμιζε ο Νικόλαος Πολίτης από τα ποικίλα ελληνικά και ξενόγλωσσα διαβάσματά του, πλούτιζε ή μάλλον συμπλήρωνε τα εκάστοτε λήμματα. Κατά συνέπεια, ορισμένα είναι περισσότερο επεξεργασμένα από άλλα. Σε κάποια λήμματα, για παράδειγμα, αναφέρονται μόνο ο τίτλος και ελάχιστες βιβλιογραφικές παραπομπές, χωρίς καμία αναφορά στο περιεχόμενο του παραμυθιού που περιλαμβάνει το λήμμα.

Το υλικό που χρησιμοποιεί ο Νικόλαος Πολίτης αποτελείται, στο μεγαλύτερο μέρος του, από ήδη δημοσιευμένα παραμύθια. Χρησιμοποιεί ωστόσο, σε μικρότερο βαθμό, και αδημοσίευτο υλικό παραμυθιών. Ο Νικόλαος Πολίτης απέδιδε ιδιαίτερη σημασία στις δημοσιευμένες, γραπτές πηγές, τις οποίες αξιοποιούσε πάντοτε στις συγκριτολογικές του εργασίες. Στη συλλογή των Παραδόσεών του, για παράδειγμα, χρησιμοποίησε πολύ δημοσιευμένο υλικό, πράγμα που προκάλεσε την κριτική του Karl Dieterich στο περιοδικό *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*³⁵. Ο Γερμανός φιλόλογος παρατήρησε

34. Η υπόθεση πως ο κατάλογος παραμυθιών παρέμεινε ανολοκλήρωτος σχετικοποιεί οποιαδήποτε κριτική.

35. Στο περιοδικό *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* υπάρχουν εφτά κείμενα για τον Νικόλαο Γ. Πολίτη, έξι βιβλιοκριτικές και μία νεκρολογία:

Ανυπόγραφο, (Βιβλιοκρισία) "Politis, N. G.: Hermeneutika eis tas byzantinas paroimias. (Επετηρίς, έτος Β', εν Αθήναις 1898, σ. 79-135)", *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 8 (1898), σ. 351· Ανυπόγραφο, "(Βιβλιοκρισία) *Μελέται περί του βίου και της γλώσσας του ελληνικού λαού*, υπό Ν. Γ. Πολίτου, *Παροιμιαί*, τόμος Α', τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις 1899 (Βιβλιοθήκη Μαρασλή), σ. π', 600", *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 10 (1900), σ. 110· F. Boehm, "(Νεκρολογία) Nikolaos G. Politis", *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 30-32 (1920-1922), σ. 110-111· K. Dieterich,

πως, σε αντίθεση με τις *Παροιμίες*, στις *Παραδόσεις* ο Νικόλαος Πολίτης δεν αντιμετώπισε με την ίδια συστηματικότητα τις πρωτογενείς πηγές³⁶. Το ίδιο θα μπορούσε να πει κανείς πως ισχύει και σε αυτόν τον κατάλογο παραμυθιών, καθώς το υλικό του βασίζεται κυρίως σε γραπτές πηγές λογίων.

Ποιες είναι όμως αυτές οι γραπτές πηγές, από τις οποίες ο Νικόλαος Πολίτης αντλεί το τεράστιο σε όγκο υλικό του; Την απάντηση δίνουν οι ελληνικές και ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές του. Οι πηγές του καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα, κάτι που αποδεικνύει, για άλλη μια φορά, το εύρος των αναγνωσμάτων του. Από τη μια, πρόκειται για παραπομπές σε ελληνικά και διεθνή λαογραφικά ή άλλα επιστημονικά περιοδικά³⁷, καθώς και σε επιστημονικές μονογραφίες, από την άλλη, πρόκειται για αναφορές σε λογοτεχνικές πηγές, όπως οι Goethe, Schiller ή Shakespeare, και σε λογοτεχνικά λεξικά. Δεν λείπουν επίσης οι παραπομπές σε ήδη εκδεδομένες συλλογές παραμυθιών, όπως του Johann Georg von Hahn, του Paul Kretschmer και των αδερφών Grimm. Ο Νικόλαος Πολίτης παραπέμπει επίσης συχνά και στη δική του συλλογή των *Παραδόσεων*. Ενδιαφέρον έχουν οι αναφορές σε θρησκευτικά έργα,

“(Βιβλιοκρισία) Ν. Γ. Πολίτου, *Παροιμίες*, τόμος Α' και Β', τύποις Σακελλαρίου, εν Αθήναις, 1899, 1900 (Βιβλιοθήκη Μαρασλή, αριθμ. 68-71, 110-113), σ. LXXVIII και 600”, *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 11 (1901), σ. 105-108· K. Dieterich, “(Βιβλιοκρισία) Ν. Γ. Πολίτου, *Παροιμίες*, τόμ. Γ' και Δ', τύποις Σακελλαρίου, εν Αθήναις 1901-1902 (Βιβλιοθήκη Μαρασλή, αριθμ. 146 έως 149. 184-187), σ. 686”, *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 13 (1903), σ. 245-248· K. Dieterich, “(Βιβλιοκρισία) Ν. Γ. Πολίτου, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παραδόσεις*, Μέρος Α' και Β', Karl Beck, Αθήναι 1904 (=Βιβλιοθήκη Μαρασλή, αριθμ. 255-258, 259-262) σ. 1348”, *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 15 (1905), σ. 123-126· E. Samter, “(Βιβλιοκρισία) Ν. G. Politis, «Γαμήλια σύμβολα» (ανάτυπο από το *Επετηρίς* του Εθνικού Πανεπιστημίου), Αθήναι 1906, σ. 76”, *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 18 (1908), σ. 121-123.

Σε όλα, όπως και στο τελευταίο άρθρο για τον Νικόλαο Γ. Πολίτη σε διεθνές περιοδικό (βλ. W. Puchner, “Politis, Nikolaos Georgiou. *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*”, τόμ. 10, Walter de Gruyter, Berlin, New York 2002, στήλες: 1142-1145), πέρα από ελάχιστες κριτικές παρατηρήσεις, η προσωπικότητα και το έργο του σκιαγραφούνται με τα καλύτερα λόγια.

36. Βλ. K. Dieterich, 1905, *ό.π.*, σ. 124. Επίσης ο Dieterich επισήμανε την έλλειψη ευρετηρίου των πηγών, κάτι που ισχύει και για τον κατάλογο παραμυθιών.

37. Παραθέτω μερικά παραδείγματα ξένων και ελληνικών περιοδικών, από τα οποία ο Νικόλαος Πολίτης αντλεί πληθροφιακό υλικό για τον κατάλόγο του: *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*, *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie*, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, *Revue de l'histoire des religions*, *Revue des traditions populaires*, *Folk-Lore*, *Νεοελληνικά Ανάλεκτα του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού*, *Εστία*, *Ζωγράφειος Αγών*, *Αστήρ του Πόντου*, *Θρακική Επετηρίς*, *Κυπριακά*, *Μακεδονικόν Ημερολόγιον* κ.ά.

όπως η Παλαιά και Καινή Διαθήκη, βίοι αγίων και συναξάρια. Πολύ σημαντική είναι και μία αναφορά σε λαϊκό φυλλάδιο παραμυθιών της συλλογής του, που αποδεικνύει πως ο Νικόλαος Πολίτης είχε αντιληφθεί από νωρίς την αξία των φυλλαδίων αυτών και τα αντιμετώπιζε ως ισάξια πολύτιμες πηγές παραμυθιού.

Οι διεθνείς παραλλαγές παραμυθιών που παραθέτει προέρχονται από πολλές χώρες και περιοχές του κόσμου. Με ενδιαφέρον διαβάξει κανείς για παραλλαγές παραμυθιών όχι μόνο από γνωστές ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία (απ' όπου πολλά παραμύθια της Τοσκάνης), η Ισπανία, η Αγγλία, η Ελβετία, το Λουξεμβούργο, από σλαβικές χώρες (όπως η Ρωσία, η Βουλγαρία, η Εσθονία, κροατικές, σερβικές ή σλαβονικές περιοχές), βορειοευρωπαϊκές χώρες της Σκανδιναβίας, από περιοχές των Αρομούνων, των Εσκιμών, της Τουρκίας, των Αρμενίων και των Κούρδων, αλλά και από τον αραβικό κόσμο, την Αίγυπτο, την Περσία, την Ινδία, ακόμα και από την απομακρυσμένη Ιαπωνία ή τους Ινδιάνους της βορειοδυτικής Αμερικής.

Ως προς τη γεωγραφική προέλευση του ελληνικού υλικού του, ο Νικόλαος Πολίτης χρησιμοποίησε υλικό από όσο το δυνατόν περισσότερες ελληνικές περιοχές, ώστε να δοθεί μια γενική και αντιπροσωπευτική εικόνα των παραμυθιών της Ελλάδας. Το ίδιο είχε επιχειρήσει να κάνει και στη συλλογή των *Παροιμιών* του, ενώ αντίθετα στις *Παραδόσεις* αξιοποίησε υλικό κυρίως από μία περιοχή, κάτι που ο βιβλιοκριτικός του Karl Dieterich δεν άφησε και πάλι στο γερμανικό περιοδικό για τη Λαογραφία ασχολίαστο³⁸.

Το πιο αξιοθαύμαστο στοιχείο στον κατάλογο παραμυθιών είναι οι σημειώσεις του Νικολάου Πολίτη, με τις οποίες συμπληρώνει κάθε λήμμα. Ήδη από τις προηγούμενες συλλογές του, το σύστημα των σημειώσεων του Νικολάου Πολίτη είχε επαινεθεί από ξένους μελετητές. Η ευρυμάθεια και η άψογη λαογραφική κατάρτιση του Νικολάου Πολίτη, όπως διαφαίνονται στο έργο του *Παροιμίες*, εντυπωσίασαν βαθύτατα τον Γερμανό συνάδελφό του Karl Dieterich:

*Επιπλέον, στις πολυπληθείς σημειώσεις, που συχνά αποτελούν ολόκληρες πραγματείες για συγκεκριμένα θέματα, χρησιμοποιείται σχεδόν ολόκληρη η λαογραφική βιβλιογραφία, έτσι ώστε κανείς πιστεύει πως έχει μπροστά του ένα έργο γερμανικής λόγιας εργατικότητας, σε κάθε περίπτωση ένα έργο, το οποίο η νεαρά ελληνική επιστήμη μπορεί να αντικρίξει με περηφάνεια*³⁹.

38. Βλ. K. Dieterich, 1905, *ό.π.*, σ. 124.

39. Βλ. K. Dieterich, 1901, *ό.π.*, σ. 105 (μετάφραση της υπογράφουσας).

Τέσσερα χρόνια αργότερα ο Dieterich σημείωνε σχετικά με τον δεύτερο τόμο των *Παραδόσεων*, τις σημειώσεις, πως ο Νικόλαος Πολίτης εκπόνησε ένα μεγάλο έργο:

γιατί από κάθε σημείωση δημιουργήθηκε από τον συγγραφέα μια μικρή έρευνα και χωρίς υπερβολή μπορεί κανείς να χαρακτηρίσει τον τόμο σαν μια συλλογή αυτόνομων σπουδών σχετικών με τη συγκριτική μυθολογία και τη συγκριτική μελέτη των παραδόσεων, που βασίζονται σε νεοελληνικό υλικό. Είθε να βρει στους κύκλους των ερευνητών την προσοχή που του αξίζει⁴⁰!

Με τα ίδια επαινετικά λόγια θα μπορούσε κανείς να αναφερθεί και στον κατάλογο των παραμυθιών. Η εργασία του Νικολάου Πολίτη είναι και αυτή τη φορά εξαιρετική: είναι βαθύς γνώστης της σύγχρονής του βιβλιογραφίας και της ευρύτερης λαογραφικής έρευνας. Εντυπωσιάζει και πάλι με την άφογη ενημέρωσή του και την αξιοποίηση ενός τεράστιου όγκου λαογραφικού υλικού και της αντίστοιχης βιβλιογραφίας.

Η ακριβής χρονολόγηση του καταλόγου αποτελεί ένα ζητούμενο της έρευνας. Βέβαιο είναι πως ο Νικόλαος Πολίτης τον επεξεργαζόταν ως το τέλος της ζωής του, όπως προκύπτει από τις βιβλιογραφικές αναφορές του⁴¹. Μπορούμε με σχετική βεβαιότητα να υποθέσουμε πως ξεκίνησε την καταγραφή παραμυθιακών λημμάτων πολύ νωρίτερα⁴² και τη συμπλήρωσε, κάθε φορά που έπεφτε στην αντίληψή του κάτι καινούριο, μέχρι το τέλος της ζωής του. Το ύφος του έργου αυτού –ως προς τη λογική που το διαπνέει– συμβαδίζει με τις άλλες μεγάλες εργασίες του, τις *Παροιμίες* και τις *Παραδόσεις*. Επομένως οδηγούμαστε στην υπόθεση πως θα δούλευε όλα αυτά τα μεγάλα έργα της λαϊκής αφηγηματολογίας παράλληλα. Απλώς ο κατάλογος παραμυθιών έμεινε αδημοσίευτος, ίσως επειδή δεν είχε ολοκληρωθεί. Το συμπέρασμα ότι ο Νικόλαος Πολίτης ασχολήθηκε με όλα τα είδη της ελληνικής Λαογραφίας «εξ ίσου» επικυρώνεται από μία ανέκδοτη επιστολή του προς τον συνάδελφο και φίλο του Karl Krumbacher στο Μόναχο στις 2/14 Μαΐου 1896:

40. Βλ. Κ. Dieterich, 1905, *όπ.*, σ. 126 (μετάφραση της υπογράφουσας).

41. Η χρονολογικά τελευταία αναφορά που εντοπίστηκε είναι του 1918, δηλαδή μόλις τρία χρόνια πριν από τον θάνατό του. Πρόκειται για αναφορά στο έργο των Bolte/Polínka, *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, τόμος 3, Dieterich, Λειψία 1918.

42. Ο Νικόλαος Πολίτης ενδιαφερόταν από τα νεανικά του χρόνια για το παραμύθι. Αρχή του γενικότερου ενδιαφέροντός του γι' αυτό μπορεί να θεωρηθεί η πρώτη του επιστημονική παραμυθολογική μελέτη το 1867. Πιθανότατα από τότε άρχισε να συλλέγει παραμυθιακά λήμματα για τον κατάλόγο του.

Τον δ' άλλον καιρόν μου δαπανώ εις την ατελείωτον επεξεργασίαν των παροιμιών. Ειλικρινώς σοι ομολογώ ότι, αν ηδυνάμην εξ αρχής να υπολογίσω οπόσον χρόνον ώφειλον ν' αφιερώσω εις την εργασίαν αυτήν, θα την απελάκτιζα μετ' αγανακτίσεως. Τί αχάριστον και ξηρόν έργον! Επί έτη πρότερον ησυχολούμην [κ';] εις τας παροιμίας εξ ίσου όσον με τ' άλλα είδη της ελληνικής λαογραφίας. Προ τεσσάρων ετών ανέλαβα την επεξεργασίαν του συγκομισθέντος υλικού, ελπίζων ότι εντός έτους θα είναι έτοιμον. Το παρελθόν θέρος νυχθημερόν εργαζόμενος ενόμιζον ότι το απετελείωσα, αλλά πάλιν αείποτε νέα προσκομίζων βλέπω ότι δύσκολον να συντελεσθή ως εγώ το θέλω. Και ούτω θα αναγκασθώ μετ' ου πολύ να το δώσω εις τύπωσιν, καίπερ συνειδώς οπόσας έχει ατελείας⁴³.

Το ευρετήριο παραμυθιών του Νικολάου Πολίτη είναι νεωτερικό, αν σκεφτεί κανείς πως στην εποχή του δεν υπήρχαν πολλά αντίστοιχα έργα. Ποια θα μπορούσαν να είναι τα πρότυπά του στη σύνταξη του καταλόγου; Τι υπήρχε πριν από ή παράλληλα με τον Νικόλαο Γ. Πολίτη σχετικά με τη θεωρητική μελέτη και καταλογογράφηση των παραμυθιών; Ήδη από τις πηγές που αναφέρει μπορεί κανείς να αποκομίσει μια πρώτη εικόνα των αναγνώσεών του και πιθανότατα και των προτύπων του.

Ασφαλώς ο Νικόλαος Πολίτης θα είχε διαβάσει τις συλλογές των αδερφών Grimm μαζί με τις συνοδευτικές σημειώσεις των παραμυθιών τους, οι οποίες αργότερα διευρύνθηκαν σημαντικά και επανεκδόθηκαν από τους Bolte/Polínka στις αρχές του 20ού αιώνα⁴⁴. Το μοντέλο εργασίας του Νικολάου Πολίτη παρουσιάζει ομοιότητες με το αντίστοιχο των Bolte/Polínka, έτσι που μπορεί κανείς να υποθέσει πως το γερμανικό έργο ίσως λειτούργησε ως πρότυπο για τον ελληνικό κατάλογο.

Μια δεύτερη, εξίσου συχνή, αναφορά του Νικολάου Πολίτη είναι η συλλογή παραμυθιών του Johann Georg von Hahn⁴⁵. Η συλλογή του von Hahn εί-

43. Νικόλαος Πολίτης, 2/14 Μαΐου 1896. Η επιστολή αυτή έχει σημαίνουσα βαρύτητα και για έναν ακόμη λόγο: ο Νικόλαος Πολίτης κάνει συνειδητή χρήση του όρου «ελληνική λαογραφία», τον οποίο χρησιμοποίησε για πρώτη φορά το 1884 (βλ. Νικόλαος Πολίτης, *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 1(1884), σ. 180, 750) και τον καθιέρωσε επίσημα το 1909 (βλ. Νικόλαος Πολίτης, «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 3-18).

44. Βλ. Bolte/Polínka, *Anmerkungen zu den Kinder - und Hausmärchen der Brüder Grimm*, τόμοι 5 (τόμος 1: 1914, τόμος 2: 1915, τόμος 3: 1918, τόμος 4: 1930, τόμος 5: 1932), Dieterich, Λειψία. Ο Νικόλαος Πολίτης αναφέρεται συχνότατα στο έργο τους.

45. Βλ. Johann Georg von Hahn, *Griechische und albanesische Märchen. Gesammelt, übersetzt und erläutert von J. G. v. Hahn, k.k. Konsul für das östliche Griechenland*, 2 τόμοι, Verlag von Wilhelm Engelmann, Leipzig 1864.

ναι πρωτοποριακή για δύο λόγους: καταρχάς συνιστά τον πρώτο επίσημο σταθμό στη συλλογή και καταγραφή ελληνικών παραμυθιών και δεύτερον αποτελεί την πρώτη διεθνώς προσπάθεια σύνταξης ενός καταλόγου μοτίβων παραμυθιών και κατάταξης των συλλεγόμενων παραμυθιών σε συγκεκριμένους τύπους⁴⁶. Ο Νικόλαος Πολίτης συμβουλευτήκε τη συλλογή και μελέτη του von Hahn, για την οποία πιστεύει πως «*την πρώτην αναντιροπίως κατέχει θέσιν*»⁴⁷, δεν φαίνεται όμως να επηρεάστηκε ουσιαστικά από αυτήν⁴⁸.

Ένα άλλο ενδεχομένως πρότυπο - μοντέλο κατάταξης παραμυθιών, στο οποίο ο Νικόλαος Πολίτης συχνά παραπέμπει, είναι ο θεματικός κατάλογος ευρωπαϊκού παραμυθιού του Φιλλανδού Antti Aarne⁴⁹. Η εργασία του Νικόλαου Πολίτη διαφέρει ουσιαστικά από τον κατάλογο των τύπων παραμυθιών του Antti Aarne. Μια πρώτη εμφανής διαφορά είναι πως ο Νικόλαος Πολίτης προσπάθησε να ευρετηριάσει αλφαβητικά το ποικίλο υλικό του, το οποίο αποτελείται κυρίως από μοτίβα και λιγότερο από τύπους παραμυθιών, ενώ ο Antti Aarne κατέταξε σε θεματικές κατηγορίες τους τύπους αποκλειστικά του ευρωπαϊκού παραμυθιού. Πάντως ο Νικόλαος Πολίτης εξαιρεί τη σημασία του καταλόγου τύπων παραμυθιού του Antti Aarne και θεωρεί πως εί-

46. Σχετικά με τη ζωή και το έργο του Johann Georg von Hahn βλ. Gerhard Grimm, *Johann Georg von Hahn (1811-1869). Leben und Werk*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1964· Gerhard Grimm, "Hahn, Johann Georg von, *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*", τόμος 6, Walter de Gruyter, Berlin/New York 1990, σπύλες 376-378. Ο κατάλογος του Hahn είναι γνωστός στους κύκλους των μελετητών του παραμυθιού. Ο καταξιωμένος παραμυθολόγος Stith Thompson τόνισε πως αποτελεί την πρώτη προσπάθεια για μια λογική κατάταξη των παραμυθιών (βλ. Stith Thompson, *The Folktale*, The Dryden Press, New York 1946, σ. 414). Ο πρώτος αυτός κατάλογος δεν βρήκε άμεση απήχηση ούτε και συνεχιστές. Ο von Hahn ακολούθησε το συγκριτικολογικό πνεύμα της εποχής του και χρησιμοποίησε για τις παραμυθολογικές συγκρίσεις του μερικές εκδομένες συλλογές παραμυθιών. Ενδιαφέρον έχει επίσης το θεωρητικό μοντέλο που ανέπτυξε για το παραμύθι.

47. Νικόλαος Πολίτης, «Δημόδη παραμύθια», στο *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμ. Α', εν Αθήναις 1920[1880], σ. 201.

48. Θα ήταν ενδιαφέρουσα και χρήσιμη η διακειμενική εξέταση των έργων του Αυστριακού προξένου στην Ελλάδα Johann Georg von Hahn και του Νικόλαου Πολίτη, η οποία όμως ξεπερνάει τα όρια αυτού του άρθρου.

49. Βλ. Antti Aarne, *Verzeichnis der Märchentypen*, Suomalainen Tiedeakatemia (FF Communications 3), Helsinki 1910. Ο κατάλογος αυτός διευρύνθηκε το 1961 σημαντικά από τον Stith Thompson και το 2004 από τον Uther. Βλ. Antti Aarne /Stith Thompson, *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*, Suomalainen Tiedeakatemia (FF Communications 184), Helsinki 1961² και Hans-Jörg Uther, *The Types of International Folktales: a Classification and Bibliography, based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*, 3 Volumes, Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica (FF Communications 284-286), Helsinki 2004.

ναι απαραίτητο να συνταχθεί ο αντίστοιχος ελληνικός κατάλογος τύπων, τη σύνταξη του οποίου ανέθεσε στον μαθητή του Γεώργιο Μέγα⁵⁰.

Συμπερασματικά θα μπορούσε κανείς να πει πως το έργο των αδερφών Grimm και των συνεχιστών τους Bolte/Πολίνκα είναι ίσως το μόνο, με το οποίο ο κατάλογος του Νικολάου Πολίτη παρουσιάζει άμεση πνευματική συγγένεια. Ο κατάλογος μοτίβων και τύπων παραμυθιών του Νικολάου Πολίτη έχει επιστημονικό ενδιαφέρον, γιατί, όπως σχολιάστηκε, ανήκει στις γενικότερες προσπάθειες, σε διεθνές επίπεδο, καταλογογράφησης του παραμυθιού. Τα παγκοσμίως αναγνωρισμένα έργα της παραμυθολογίας και λαϊκής αφηγηματολογίας συγκροτήθηκαν πολύ αργότερα από ξένους μελετητές. Πρόκειται, ειδικότερα, για τον εξάτομο κατάλογο μοτίβων που συνέταξε μεταξύ 1955-1958 ο Stith Thompson⁵¹, καθώς και για το μνημειώδες στερεότυπο έργο *Enzyklopädie des Märchens*⁵² (=Εγκυκλοπαίδεια του παραμυθιού), που δημοσιεύεται από το 1977 στο Göttingen και ακόμα δεν έχει ολοκληρωθεί.

Ο σκοπός του Νικολάου Πολίτη ήταν πιθανότατα να συντάξει, με βάση το ελληνικό υλικό, έναν κατάλογο μοτίβων και τύπων παραμυθιών με διεθνή ακτινοβολία. Αυτούς τους στόχους είχε και στις προηγούμενες συλλογές του, τις *Παροιμίες* και τις *Παραδόσεις*. Επιβάλλεται να τονιστεί για άλλη μια φορά πως ο Νικόλαος Πολίτης, στο πνεύμα της συγκριτολογικής έρευνας, που προώθησε η εξελικτική σχολή του 19ου αιώνα και της οποίας ήταν οπαδός, είχε αναπτύξει ένα αξιολογικό συγκριτολογικό σύστημα σημειώσεων, καινούριο για τα ελληνικά δεδομένα. Αν ο κατάλογος δημοσιευόταν στα χρόνια της συγγραφής του, μπορούμε να υποθέσουμε πως θα είχε τύχει διεθνούς απήχησης, γιατί συμπεριλάμβανε πολύ πλούσιο ξένο υλικό. Δυστυχώς, αυτός ο πολύτιμος για συγκριτικές μελέτες κατάλογος παραμένει ακόμα αδημοσίευτος.

3. Η νεωτεριστική συμβολή του Νικολάου Πολίτη στην παραμυθολογία

Το εξεταζόμενο παραμυθιακό αρχειακό υλικό αυτής της εργασίας (πρώ-

50. Βλ. G. Megas, "Märchensammlung und Märchenforschung in Griechenland seit dem Jahre 1864", *Λαογραφία* 25 (1967), σ. 307 και M. Meraklis, "Märchen in Griechenland", στο Diether Röth, Walter Kahn (επιμ.), *Märchen und Märchenforschung in Europa*, Haag und Herchen, Frankfurt am Main 1993, σ. 101.

51. Stith Thompson, *Motiv-Index of Folk-Literature. A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*, 6 τόμοι, Rosenkilde and Bagger, Copenhagen 1955-1958.

52. *Enzyklopädie des Märchens* (1977- σήμερα).

τον, μια συλλογή λαϊκών παραμυθιών ποικίλου περιεχομένου και διαφορετικής προέλευσης, που θα μπορούσαν να ενταχθούν στην κατηγορία της λαϊκής λογοτεχνίας, και, δεύτερον, το αδημοσίευτο ευρετήριο παραμυθιών με πληθώρα διαφορετικών μεταξύ τους λημμάτων) είναι εκ πρώτης όψεως πολύ ετερόκλητο. Ξαφνιάζει και εντυπωσιάζει, από τη μια, το γεγονός πως ο Νικόλαος Πολίτης ασχολήθηκε με τόσο διαφορετικές πηγές παραμυθιών. Από την άλλη, αυτή ακριβώς η ετερογένεια του υλικού είναι που προσφέρει καινούριες προοπτικές στην αντιμετώπιση του έργου και της προσωπικότητας του Νικολάου Πολίτη.

Η πιθανότητα τυχαία συλλογή των φυλλαδίων παραμυθιών είναι πολύ σημαντική για την ελληνική παραμυθολογία. Ερευνητικά ζητήματα, όπως η παραγωγή, διακίνηση και υποδοχή των πρώτων τευχών με παραμύθια στην Ελλάδα, μπορούν να βρουν καινούριες, ενδιαφέρουσες απαντήσεις. Καθοριστική είναι επιπλέον η συμβολή τους στην κατανόηση της ελληνικής «παραλογοτεχνίας» στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα.

Ο κατάλογος λημμάτων παραμυθιών αποτελεί επίσης αδιαμφισβήτητα σημαντική πηγή όχι μόνο για το παραμύθι, αλλά και για την ελληνική φιλολογία γενικότερα. Στην ποικιλία των λημμάτων, που προσεκτικά συνέλεγε ο Νικόλαος Πολίτης προφανώς σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, διακρίνεται μια πιο προσεκτική πρόθεση συστηματοποίησης. Πιθανότατα, αντικατοπτρίζει τους άγνωστους, αδήλωτους στόχους του Νικολάου Πολίτη για τη δημιουργία ενός ταξινομικού μοντέλου διεθνούς βελνεκού για τα παραμύθια.

Μέσα από την εξέταση και μελέτη των δύο αρχείων παραμυθιών μπορούν να φωτιστούν άγνωστες πτυχές της πολύπλευρης προσωπικότητας του Νικολάου Πολίτη, μπορούν να διαφανούν σαφέστερα τόσο τα επιστημονικά όσο και τα προσωπικά του ενδιαφέροντα. Είναι δύσκολο να ενταχθεί ο Νικόλαος Πολίτης σε συγκεκριμένα καλούπια, στα λεγόμενα θεωρητικά και μεθοδολογικά μοντέλα της επιστήμης. Είναι τόσο πολυσχιδής και πολύπλευρος, τόσο ευρηματικός και πλούσιος, ώστε οποιαδήποτε κατάταξή του θα κινδύνευε να είναι δογματική και θα αποτελούσε προσκρούστεια τομή του έργου του. Αυτή η πολυσυλλεκτικότητα της γνώσης και της εμπειρίας φαίνεται και στις εξεταζόμενες αρχειακές συλλογές, τις τόσο διαφορετικές μεταξύ τους, αλλά με κοινό παρονομαστή το παραμύθι. Με τη διαφορετικότητά τους οι αρχειακές συλλογές συμβάλλουν στην κατανόηση των θεωρητικών και μεθοδολογικών αναζητήσεων του Πολίτη. Πέραν τούτου, αφήνουν σε όλους εμάς τους νεότερους μια παρακαταθήκη έργου, σκέψεων και προβληματισμών και ανοίγουν ανεξερεύνητους δρόμους έρευνας.

Βιβλιογραφία

Πολίτης, Νικόλαος Γεωργίου

«Περί παραμυθίων παρά τοις νεωτέροις Έλλησι», *Πανδώρα* 18/413 (1867), σ. 93-95.

Νεοελληνικά Ανάλεκτα του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού, τόμος 1, εν Αθήναις 1870, σ. 1-64 (σημειώσεις σ. 11-12, 29, 35-39, 40, 40-44, 46-55, 56, 64), τόμος 2, εν Αθήναις 1874, σ. 1-138 (σημειώσεις σ. 7, 9, 10-11, 13, 20, 24, 29-30, 40, 74, 87, 93, 99, 117, 122).

Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων. Νεοελληνική μυθολογία, τόμ. Α΄, εν Αθήναις 1871 και τόμ. Β΄, εν Αθήναις 1874.

«Δημώδη βιβλία», στο *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμ. Α΄, εν Αθήναις 1920 [1877], σ. 176-195.

«Δημώδη παραμύθια», στο *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμ. Α΄, εν Αθήναις 1920 [1880], σ. 196-210.

«Ελληνικά παραμύθια εξεταζομένα εν συγκρίσει προς τα των άλλων λαών», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 1 (1883-1884), σ. 278-288.

(Βιβλιοκρισία) «Gustav Mayer: Αλβανικά παραμύθια», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 1 (1883-1884), σ. 167-168.

Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος 1 (1883-1884), σ. 180, 750.

Ανέκδοτη επιστολή προς τον Karl Krumbacher, Bayerische Staatsbibliothek, Μόναχο, Handschriftensammlung: Krumbacheriana I. Αριθμός επιστολής 23, 2/14 Μαΐου 1896.

Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παροιμιαί, τ. Α΄, Βιβλιοθήκη Μαρασλή (παράρτημα 5, τεύχος 68-71), εν Αθήναις 1899.

Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παροιμιαί, τ. Β΄, Βιβλιοθήκη Μαρασλή (παράρτημα 5, τεύχος 110-113), εν Αθήναις 1900.

Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παροιμιαί, τ. Γ΄, Βιβλιοθήκη Μαρασλή (παράρτημα 5, τεύχος 146-149), εν Αθήναις 1901.

Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παροιμιαί, τ. Δ΄, Βιβλιοθήκη Μαρασλή (παράρτημα 5, τεύχος 184-187), εν Αθήναις 1902.

Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παραδόσεις, μέρ. Α΄ και Β΄, Βιβλιοθήκη Μαρασλή (παράρτημα 5, τεύχος 255-262), εν Αθήναις 1904 [φωτογραφική ανατύπωση: Αθήναι 1965].

- «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 3-18.
- «Παρατηρήσεις τινές εις το ανωτέρω παραμύθιον» [του Απολλωνίου, κυθηραϊκό], *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 77-81.
- «Παρατηρήσεις εις τ' αλβανικά παραμύθια», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 107-120. *Ελληνική βιβλιογραφία* [1907-1920], Κατάλογος των εν Ελλάδι ή υπό Ελλήνων αλλαχού εκδοθέντων βιβλίων από του έτους 1907, εν Αθήναις, τόμ. Α', 1909, τόμ. Β', 1911, τόμ. Γ', 1927.
- «Παρατηρήσεις εις τα αινιγματικά παραμύθια», *Λαογραφία* 2 (1910), σ. 371-384.
- (Βιβλιοκρισία) «Μαριάννας Καμπούρογλου, Παραμύθια», *Λαογραφία* 4 (1913), σ. 341-343.
- «Παρατηρήσεις εις τα σωζοπολιτικά παραμύθια», *Λαογραφία* 5 (1915), σ. 459-488.
- Aarne, Antti, *Verzeichnis der Märchentypen*, Suomalainen Tiedekatemia (FF Communications 3), Helsinki 1910.
- Aarne, Antti/Stith Thompson, *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*, Suomalainen Tiedekatemia (FF Communications 184), Helsinki 1961².
- Αγγέλου, Άλκης (επιμ.), *Giulio Cesare Dalla Croce: Ο Μπερτόλδος και ο Μπερτολδίνος*, Ερμής [Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, ΔΠ 49], Αθήνα 1988.
- Αδαμαντίου, Αδαμάντιος, (Βιβλιοκρισία) «Ν. Γ. Πολίτου, *Λαογραφικά Σύμμεικτα* (2 τόμοι, εν Αθήναις, 1920 και 1921. Δημοσιεύματα του Λαογραφικού αρχείου, αρ. 1 και 2)», *Λαογραφία* 8 (1921), σ. 283-287.
- Αναγνωστόπουλος, Βασίλης Δ., «Λαϊκές εκδόσεις των παραμυθιών», *Διαβάζω* 130 (1985), σ. 50-52.
- Ανυπόγραφο, (Βιβλιοκρισία) "Politis, N. G., *Hermeneutika eis tas byzantinas paroimias*. (Επετηρίς, έτος Β', εν Αθήναις 1898, σ. 79-135)", *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 8 (1898), σ. 351.
- Ανυπόγραφο, "(Βιβλιοκρισία) *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού* υπό Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμιαί, τόμος Α', τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις 1899 (Βιβλιοθήκη Μαρασλή), σ. π', 600", *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 10 (1900), σ. 110.
- Αυδίκος, Ευάγγελος, *Το λαϊκό παραμύθι. Θεωρητικές προσεγγίσεις*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994.
- Boehm, F., (Νεκρολογία) "Nikolaos G. Politis", *Zeitschrift des Vereins für*

- Volkskunde* 30-32 (1920-1922), σ. 110-111.
- Bolte/Polínka, *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, τόμοι 5 (τόμος 1: 1914, τόμος 2: 1915, τόμος 3: 1918, τόμος 4: 1930, τόμος 5: 1932), Dieterich, Λειψία.
- Δαμιανού, Δέσποινα, «Το παραμύθι και οι επιλογές του εκπαιδευτικού Δημοτικισμού», στο *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου: Οι χρόνοι της Ιστορίας. Για μια Ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα, 17-19 Απριλίου 1997, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1998, σ. 165-172.
- Dieterich, Karl, (Βιβλιοκρισία) “Ν. Γ. Πολίτου, *Παροιμίες*, τόμος Α΄ και Β΄, τύποις Σακελλαρίου, εν Αθήναις, 1899, 1900 (Βιβλιοθήκη Μαρασλή, αριθμ. 68-71, 110-113), σ. LXXVIII και 600”, *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 11 (1901), σ. 105-108.
- Dieterich, Karl, (Βιβλιοκρισία) “Ν. Γ. Πολίτου, *Παροιμίες*, τόμος Γ΄ και Δ΄, τύποις Σακελλαρίου, εν Αθήναις 1901-1902 (Βιβλιοθήκη Μαρασλή, αριθμ. 146 έως 149, 184-187), σ. 686”, *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 13 (1903), σ. 245-248.
- Dieterich, Karl, (Βιβλιοκρισία) “Ν. Γ. Πολίτου, Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού, *Παραδόσεις*, Μέρος Α΄ και Β΄, Karl Beck, Αθήναι 1904 (=Βιβλιοθήκη Μαρασλή, αριθμ. 255-258, 259-262) σ. 1348”, *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 15 (1905), σ. 123-126.
- «Ένας εορτασμός» (Αφιέρωμα στον Ν. Γ. Πολίτη), *Νέα Εστία* 55 (1954), τεύχ. 643, σ. 490-521.
- Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*, Walter de Gruyter, Berlin, New York 1977-σήμερα.
- Grimm, Gerhard, *Johann Georg von Hahn (1811-1869). Leben und Werk*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1964.
- Grimm, Gerhard, “Hahn, Johann Georg von, *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*”, τόμος 6, Walter de Gruyter, Berlin/New York 1990, στίλες 376-378.
- Hahn, Johann Georg von, *Griechische und albanesische Märchen. Gesammelt, übersetzt und erläutert von J. G. v. Hahn, k.k. Konsul für das östliche Griechenland*, 2 τόμοι, Verlag von Wilhelm Engelmann, Leipzig 1864.
- Herzfeld, Michael, *Πάλι δικά μας. Λαογραφία, ιδεολογία και η διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002 [1982].
- Kaliambou, Maria, “Hans Christian Andersens „Reise“ in Griechenland. Zur

- Rezeption seiner Märchen seit Ende des 19. Jahrhunderts., *Fabula* 46, Nr.1/2 (2005), σ. 78-88.
- Kaliambou, Maria, *Heimat - Glaube - Familie. Wertevermittlung in griechischen Populärmärchen (1870-1970)*, Neuried: Ars Una (Münchener Schriften zur Neogräzistik, Bd. 3), 2006.
- Καπλάνογλου, Μαριάνθη, *Ελληνική λαϊκή παράδοση. Τα παραμύθια στα περιοδικά για παιδιά και νέους (1836-1922)*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.
- Κάσσης, Κυριάκος, *Παραλογοτεχνία στην Ελλάδα 1830-1980*, Ιχώρ, Αθήνα 1985.
- Κεχαγιόγλου, Γιώργος (επιμ.), *Τα παραμύθια της Χαλιμάς*, τόμοι 1-4, Ερμής-Εστία 1988-1994 [Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, ΔΠ 46].
- Kechagioglou, Giorgos, "Neugriechische populäre Lesestoffe", στο Klaus Roth (επιμ.), *Südosteuropäische Populärliteratur im 19. und 20. Jahrhundert*, Μόναχο 1993, σ. 55-66 (=Südosteuropa Schriften 13).
- Κεχαγιόγλου, Γιώργος, «Αραβικόν Μυθολογικόν», στο *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο*, τόμος Β' 2, 15ος αιώνας-1830, Σοκόλης, Αθήνα 1999, σ. 306-321.
- Κυριακίδης, Στίλπων, «Ν. Γ. Πολίτης», *Λαογραφία* 7 (1923), σ. θ-να'.
- Κυριακίδης, Στίλπων, «Ο ιδρυτής της ελληνικής Λαογραφίας», *Νέα Εστία* 55 (1954), σ. 495-504.
- Κυριακίδου-Νέστορος, Άλκη, *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1978.
- Κυριακίδου-Νέστορος, Άλκη, «Εισαγωγή στη σύγχρονη ελληνική ιδεολογία και Λαογραφία», στο Ν. Σκουτέρη-Διδασκάλου, Κ. Ντελόπουλος και Μ. Καΐρη (επιμ.), *Λαογραφικά μελετήματα II*, Πορεία, Αθήνα 1993 σ. 93-107.
- Megas, Georgios, "Märchensammlung und Märchenforschung in Griechenland seit dem Jahre 1864", *Λαογραφία* 25 (1967), σ. 306-315, [πρώτη δημοσίευση στο *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 8 (1962), σ. 153-159].
- Meraklis, Michalis, "Märchen in Griechenland", στο Diether Röth, Walter Kahn (επιμ.), *Märchen und Märchenforschung in Europa*, Haag und Herchen, Frankfurt am Main 1993, σ. 99-105.
- Μερακλής, Μιχάλης, «Παραλογοτεχνία», στο *Έντεχνος λαϊκός λόγος*, Καρδαμίτσας, Αθήνα 1993, σ. 43-69 [πρώτη έκδοση: *Παρνασσός* 25 (1983), σ. 567-587].

- Μουλλάς, Παναγιώτης, *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο*, «Εισαγωγή», τόμος Α΄, Σοκόλης, Αθήνα 1998.
- Μουλλάς, Παναγιώτης, «Λογοτεχνία και παραλογοτεχνία», *Κονδυλοφόρος* 1 (2002), σ. 27-40.
- Μουλλάς, Παναγιώτης, *Ο χώρος του εφήμερου. Στοιχεία για την παραλογοτεχνία του 19ου αιώνα*, Σοκόλης, Αθήνα 2007.
- Mygdalis, Lampros, “Die Brüder Grimm in Griechenland” στο Ludwig Denecke (επιμ.), *Brüder Grimm Gedenken*, τόμος 3, N. G. Elwert, Marburg 1981, σ. 391-421.
- Ντελόπουλος, Κυριάκος, *Παιδικά και νεανικά βιβλία του 19ου αιώνα*, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1995.
- Ντελόπουλος, Κυριάκος, «...και τερπνότερα και καταληπτότερα και επομένως και ωφελιμώτερα γίνονται τα βιβλία, εάν στολίζονται και με εικόνες», στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (επιμ.), *Το παιδικό βιβλίο στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997, σ. 137-171.
- Παπακόστας, Γιάννης, «Πρώτες προσπάθειες συγκέντρωσης παραμυθιών. Η περίπτωση του Νικολάου Πολίτη», στο Ευάγγελος Αυδίκος (επιμ.), *Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και νεωτερικότητα*, Οδυσσέας, Αθήνα 1996, σ. 44-55.
- Πολίτης, Αλέξης, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, περιοδικό *Μνήμων* (Θεωρία και μελέτες Ιστορίας 14), Αθήνα 1998².
- Puchner, Walter, “Politis, Nikolaos Georgiou. *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*”, τόμ. 10, Walter de Gruyter, Berlin, New York 2002, στίλεις: 1142-1145.
- Samter, Ernst, (Βιβλιοκρισία) “N. G. Politis, «Γαμήλια σύμβολα» (ανάπτυπο από το *Επετηρίς* του Εθνικού Πανεπιστημίου), Αθήνα 1906, σ. 76”, *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 18 (1908), σ. 121-123.
- Στάικος, Κ. Π./Σκλαβενίτης, Τ. Ε. (επιμ.), *Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης του Νέου Ελληνισμού*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2000.
- Thompson, Stith, *The Folktale*, The Dryden Press, New York 1946.
- Thompson, Stith, *Motiv-Index of Folk-Literature. A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*, 6 τόμοι, Rosenkilde and Bagger, Copenhagen 1955-1958.

Uther, Hans-Jörg, *The Types of International Folktales: a Classification and Bibliography, based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*, 3 Volumes, Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica (FF Communications 284-286), Helsinki 2004.

Χατζητάκη-Καψωμένου, Χρυσούλα, *Το νεοελληνικό λαϊκό παραμύθι*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 2002, σ. 31-48.

SUMMARY

Maria Kaliambou

Politis' Activity as a Collector: Two Unknown Collections of Folktales

The article presents and discusses two archives, hitherto unknown and differing in character, of Greek folktales by Nikolaos Politis. First, the article deals with some popular booklets of tales that Politis collected during the last decades of the nineteenth century. These are the first printed tales in Greece and form an important part of Greek popular literature. The paper then considers an unpublished catalogue of folktales compiled by Politis. The notes he supplies to the entries of the catalogue bear witness to his scholarly brilliance and are an invaluable resource for international folktale research, folklore studies, and comparative literature. These two heterogeneous corpora of folktales provide essential insights into Greek folktale scholarship and provide a revealing portrait of Politis' distinguished intellectual personality.